

Technická univerzita v Liberci
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Primárního vzdělávání
Studijní program: Učitelství pro ZŠ
Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

**VÝCHOVNÉ PROGRAMY PRO DĚTI A
MLÁDEŽ V OBLASTNÍ GALERII V LIBERCI**
**EDUCATION PROGRAMS FOR CHILDREN
AND YOUTH IN REGIONAL GALERIE IN
LIBEREC**

Diplomová práce: 08-FP-KPV-0005

Autor:
Sandra ŠPERLÍKOVÁ

Podpis:

Adresa:
Krajní 1580
460 11, Liberec 30

Vedoucí práce: Mgr. Ilona Chválová

Konzultant:

Počet

stran	Grafů	obrázků	tabulek	pramenů	slov
84	1	60	1	14	16162

V Liberci dne: 1. prosince 2008

Katedra: KPV

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant) Sandra Šperlíková

adresa: Krajiní 1580, 460 11 Liberec 30

obor (kombinace): Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Název DP: Výchovné programy pro děti a mládež v Oblastní galerii v Liberci

Název DP v angličtině: Education Programs for Children and Youth in Regional Galerie in Liberec

Vedoucí práce: Mgr. Ilona Chválová

Konzultant:

Termín odevzdání: 8.12. 2008

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné.resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 1. 12. 2008

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (diplomant): Sandra ŠPERLÍKOVÁ

Datum:

Podpis:

Název DP:

Výchovné programy pro děti a mládež v Oblastní galerii v Liberci.

Vedoucí práce:

Mgr. Ilona Chválová

Úvod:

Inspirací pro volbu tohoto tématu pro mě byla čtyřletá galerijně-pedagogická zkušenost při vedení doprovodných výtvarných programů pro děti v Oblastní galerii v Liberci. Chtěla bych zhodnotit tyto zkušenosti ve vlastním projektu. Dalším důvodem této volby byl nedostatek literatury na téma galerijní pedagogiky.

Cíl:

Na základě analýzy programů galerijní pedagogiky v Oblastní galerii v Liberci zhodnotit nejvhodnější používané techniky a metody.

Osnova práce:

1. Úvod
2. Principy galerijní pedagogiky
3. Metodologie programů v OGL
4. Charakteristika vybraných programů
5. Východiska pro vlastní projekt
6. Příprava, realizace a zhodnocení vlastního projektu
7. Závěr

Požadavky:

Možnost realizace projektu v Oblastní galerii v Liberci. Teoretické znalosti dějin umění.

Literatura:

Brabcová, A. Brána muzea otevřená. Náchod: JUKO 2003.
Gombrich, E. H. Příběh umění. 1. vyd. Praha: Odeon 1992.
Horáček, R. Galerijní animace a zprostředkování umění. Brno: Cerm, s. r. o., 1998.
Ochrymčuk, L. Nápady pro malé výtvarníky. 1. vyd. Praha: SPN 1971.
Zhoř, I. Klíče k sochám. 1. vyd. Praha: Albatros 1998.

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne 1. 12. 2008

.....
Sandra Šperlíková

Poděkování

Můj dík patří všem, bez jejichž pomoci by tato práce nemohla vzniknout. V první řadě děkuji vedoucí práce Mgr. Iloně Chválové za cenné rady, čas a energii, kterou věnovala korekturám textu. Děkuji všem zaměstnancům Oblastní galerie, kteří mi umožnili tuto práci realizovat, zejména galerijním pedagožkám Mgr. Petře Škachové a Mgr. Adéle Pomothy. Poděkování patří i mému příteli za podporu a stálé povzbuzování.

ANOTACE

Diplomová práce mapuje vývojové tendence aktivizujících programů pro děti a mládež v prostorách Oblastní galerie v Liberci. Autorka se ohlíží za vlastní čtyřletou pedagogickou zkušeností při vedení těchto programů a hodnotí je z hlediska jejich přiměřenosti a významu. První část je věnována úvodu do problematiky a principům, které ovlivňují průběh a výsledek programu. Druhá část je zaměřena na podstatu galerijní pedagogiky v liberecké galerii a analýzu pěti vybraných programů. Stěžejní část práce se soustřeďuje na vlastní realizovaný projekt. Autorka v něm využívá nové metody, které aktivují dětskou pozornost a zprostředkovávají zážitek z výtvarného umění.

SUMMARY

The diploma thesis deals with development trends in activating programmes for children and youth in Liberec Regional Gallery. The author looks back at four years of own educational experience with organizing these programmes and she assess them in terms of suitability and importance. The first part includes introduction to this issue and principles that affect the course and result of a programme. The second part presents the subject-matter of gallery pedagogics in Liberec Gallery and analysis of five selected programmes. The main part of the thesis focuses on own realized project. The author uses new methods in this project which activate children's attention and ensure experience from art.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Diplomarbeit beschäftigt sich mit Entwicklungstendenzen in Aktivierungsprogrammen für Kinder und Jugendliche in der Regionalgalerie in Liberec. Die Autorin schaut zurück auf eine eigene vierjährige Erfahrung beim Organisieren dieser Programme und beurteilt sie in Bezug auf ihre Eignung und Bedeutung. Der erste Teil beinhaltet eine Einführung in diese Problematik und in die Prinzipien, die Verlauf und Ergebnis eines Programmes beeinflussen. Der zweite Teil beschäftigt sich mit dem Hauptanliegen der pädagogischen Arbeit in der Galerie Liberec und mit der Analyse von fünf ausgewählten Programmen. Den Kern der Arbeit bildet ein eigenes realisiertes Projekt. Die Autorin benützt dabei neue Methoden, um die kindliche Aufmerksamkeit zu aktivieren und das Erlebnis mit der Kunst zu vermitteln.

OBSAH

Úvod.....	8
1. Principy galerijní pedagogiky.....	9
2. Koncepce a metodologie programů v OGL.....	12
3. Charakteristika vybraných programů.....	15
3.1 Kolážový mejdan písmen a číslic.....	16
3.1.1 Prohlížíme si výstavu E. Ovčáčka.....	17
3.1.2 Tvoříme v dílně.....	18
3.1.3 Hodnocení programu.....	19
3.2 Orientace na ilustrace.....	21
3.2.1 Povídáme si: teorie, motivace a inspirace.....	22
3.2.2 Tvoříme v dílně.....	23
3.2.3 Hodnocení programu.....	24
3.3 Umění na talíři aneb s chutí do obrazu/objektu.....	27
3.3.1 Povídáme si: teorie, motivace a inspirace.....	28
3.3.2 Tvoříme v dílně.....	29
3.3.3 Hodnocení programu.....	31
3.4 Šperkařské mechanismy.....	35
3.4.1 Prohlížíme si výstavu V. K. Nováka.....	36
3.4.2 Povídáme si: teorie, motivace a inspirace.....	37
3.4.3 Tvoříme v dílně.....	38
3.4.4 Hodnocení programu.....	38
3.5 Figura ala JÁ/TY.....	40
3.5.1 Prohlížíme si výstavu V. Bendy.....	41
3.5.2 Povídáme si: teorie, motivace a inspirace.....	42
3.5.3 Tvoříme v dílně.....	43
3.5.4 Hodnocení programu.....	44
3.6 Východiska pro vlastní projekt.....	45

4. Charakteristika vlastního projektu

Figura ve výtvarném umění.....	46
4.1 Obsah a hlavní myšlenky projektu.....	46
4.2 Seznamte se s obrazem aneb Jak se malovalo v nizozemských dílnách.....	47
4.2.2 Obsah a cíle programu.....	47
4.2.3 Povídáme si před obrazy: úvodní motivační část.....	48
4.2.4 Seznamte se s obrazem: praktická část	49
4.2.5 Zhodnocení práce v expozici Nizozemského malířství.....	56
4.3 Moderní české výtvarné umění 20. století aneb Modernou za figurou.....	59
4.3.1 Obsah a cíle programu.....	59
4.3.2 Povídáme si: Úvod do moderního umění.....	60
4.3.3 Tvoříme v expozici – samostatná a skupinová práce, zhodnocení.....	60
4.4 Zhodnocení projektu Figura ve výtvarném umění.....	76
Závěr.....	82
Seznam použitých pramenů.....	84

Úvod

Dříve lidé navštěvovali sbírky umění, aby obdivovali jejich krásu a řemeslnou dokonalost. Svět se však změnil a umění s ním. V dnešní době v galeriích vidáme díla, jejichž hodnotu oceňuje pouze zasvěcená menšina. Ti, kdo při návštěvě galerie očekávají, že uvidí krásu, jsou neuspokojeni. Nejsoučasnější umění je pro většinu návštěvníků málo srozumitelné, a proto jej odmítají. Od doby, kdy v uměleckém vyjádření převážil individualismus a svoboda, si také kritéria jeho kvality určuje každý sám pro sebe. Dřívější působení obrazu je dnes nahrazeno přepestrým vizuálně atraktivním světem médií. V tomto světě však chybí průvodce, který by dospělého, a především nastupující generaci vedl. Dětem může být tímto průvodcem rodič, učitel výtvarné výchovy nebo galerijní pedagog.

Právě skrze oblast galerijní pedagogiky dětem otevíráme cestu ke kultivaci výtvarného vnímání a uvádíme je k vlastnímu porozumění a prožitku výtvarného díla. Atraktivní prostředí liberecké galerie se svým potenciálem cenných sbírek k tomu nabízí jedinečnou příležitost. Protože dnes bývají jejími nejčastějšími návštěvníky hloučky dětí, snažíme se, aby pro ně galerie byla místem, kde lze příjemně prožít povinnou vyučovací hodinu. Prostřednictvím aktivizujících programů se snažíme vrátit umění do těsnějšího kontaktu alespoň s životem nové generace. Jaký odkaz v této generaci zanecháme, zatím nevíme jistě.

Děti, které se účastní galerijních programů, vedeme k tomu, aby se zajímaly o svůj prožitek z vystaveného výtvarného díla a hledaly k němu slovní vyjádření. Vycházíme z přesvědčení, že když navíc samy tvoří, mohou výpovědi umělce lépe porozumět, a jeho práci ocenit. Vlastní tvorba děti zavádí do světa mnoha alternativ a ukazuje jim, jak jsme jako lidé různí. Učíme je ocenit vlastní práci a respektovat odlišnost a práci druhého. Jsem přesvědčena, že tvorba a její vnímání má nezastupitelné poslání v tom, že pomáhá děti vychovávat k otevřenosti, k úctě k sobě samému a vzájemnému respektu. Protože také galerijní pedagogika je výsledkem tvořivého procesu, může mít mnoho variant. Čtenáři této práce nabízím nahlédnutí do svých zkušeností s jednou z nich.

1. Principy galerijní pedagogiky

V této kapitole bych ráda čtenáře krátce uvedla do problematiky galerijní pedagogiky, vysvětlila její podstatu, principy a zásady a zastavila se u některých důležitých pojmů.

Přestože historie oboru galerijní pedagogiky je poměrně nedávná, už od vzniku umění existovali lidé, kteří o něm přemýšleli, snažili se je vysvětlit a jeho prostřednictvím učili a bavili ostatní. Teprve od 90. let minulého století si však jejich činnost začala systematicky hledat svou podobu také v podmínkách českých galerií. Z okruhu angloamerické pedagogiky přejala a začala užívat pojem galerijní animace. Tento pojem označuje typ aktivizujících programů, které se uskutečňují přímo v prostoru výstav. Jak uvádí Horáček: „Animace v galeriích jsou oživující činnosti, při nichž se cesta k nehybným exponátům na výstavě proměňuje v dobrodružnou a praktickou práci. Výrazem animace je vyjádření prvek oživení ba vyburcování osobní tvořivé aktivity, kterou lze považovat za jeden z významných prostředků k vnímání současného umění“.¹

Tyto programy vycházejí z principu, že jeho účastníci prostřednictvím **vlastní praktické činnosti** částečně podstoupí cestu vzniku sledovaného uměleckého díla. Budou prozkoumávat možnosti jeho vyjádření, budou hledat výraz k zaznamenání svého zážitku, a tak lépe proniknou k jeho sdělení. Sami se přitom na části umělcovy práce podílejí také svým **prožitkem**. Vlastní prožitek je totiž důležitým výchozím i cílovým bodem, k němuž animace směřují. I psychologické výzkumy potvrzují, že právě prostřednictvím vlastní činnosti a vlastního tvůrčího přemýšlení a konání můžeme dosáhnout intenzivnějšího a především trvalejšího osvojení poznání. Prvek praktické činnosti totiž aktivizuje kromě zraku i **vnímání dalšími smysly** a **přemýšlení a poznávání tak dostává svou hmatatelnou podobu**.

¹ Tato kapitola volně dle: HORÁČEK, R. *Galerijní animace a zprostředkování umění*. Brno: Cerm, s. r. o., 1998

Při vymýšlení těchto činností, je třeba vycházet ze **zásady**, aby byly pro všechny **zvládnutelné**. Aby po technologické a řemeslné stránce děti nepotřebovaly předcházející odborné školení či specializované dovednosti a jejich neznalost či dětská nešikovnost neoslabovala jejich chuť plně všechnu energii věnovat tvůrčímu procesu.

Důležitou roli v tomto procesu hraje **osoba lektora**, protože na jeho znalostech a zkušenostech celý program stojí. Lektor děti tímto procesem provází, zprostředkovává výchovnou aktivitu, měl by o výtvarném díle přitažlivým způsobem předat podstatné informace, a tak účastníky navést na cestu k jeho pochopení. Tímto se dostávám k **obecným pedagogickým zásadám**, které by měl galerijní lektor ve své práci přirozeně uplatňovat. Výklad by měl být pro děti přiměřený, srozumitelný a srozumitelně podaný. Lektor by měl volit takový jazyk, aby odpovídal úrovni posluchače, a neznámé pojmy vysvětlit. Snaží se najít takové téma, které by dětem bylo přístupné, aby uměly odpovědět bez zábran či obav, ale současně, aby otázky byly dostatečně náročné. Je velmi důležité, aby se lektor snažil konfrontovat nově podávané informace s dosavadní zkušeností dětí, postupoval od dětem blízké zkušenosti k nové, vysvětloval dílo v souvislostech (s životem dítěte, s probíraným učivem, s historií). Proto často používá **metodu rozhovoru**, kterým sleduje vlastní zkušenosti dětí ze života. Často se snaží vytvářet takové situace, které dětem umožní vytvořit si citový vztah ke sledovaným dílům, identifikovat se s nimi a hledat vlastní úhel přístupu. Sám lektor rozhoduje, jaká fakta a jakým způsobem je příslušné skupině sdělit.

Množství předávaných informací a poměr mezi teoretickými znalostmi a vykonávanými praktickými činnostmi by měly **respektovat věkové zvláštnosti a vyspělost dětí**. Tento poměr by měl být v určité rovnováze určen ještě dalšími kritérii: cílem programu a konkrétní výstavou. Cíle a tematické záměry lektora úzce souvisejí právě s věkem a sociální strukturou skupiny účastníků. Věkové odlišnosti se projevují v tom, že děti v mladším školním věku mají většinou spontánnější reakce a lepší dispozice pro praktické činnosti. Rozdíl je i ve fyziologii vnímání, protože tyto děti nejsou schopny dlouhého soustředění na teoretický výklad.

Jak uvádí Horáček, tyto zdánlivě samozřejmé odlišnosti bývají často přehlíženy a teoretické výklady bývají pro tyto děti nepřiměřeně náročné. Lektor by měl mít v první řadě na mysli, že má přispět k oživení zájmu těchto dětí o umění.

Důležitým ukazatelem při rozhodování lektora je také celkový čas trvání programu. Programy bývají v galeriích často dvouhodinové. Významnou roli při průběhu programu mají rovněž prostorové a technické podmínky, které hrají zásadní roli pro rozsah praktických činností a volbu použitých materiálů.

Metodickou strukturu programu musí mít lektor předem v základní proporci rozvrženou a v průběhu programu ji postupně upřesňuje nebo proměňuje. Je potřeba vždy směřovat k tomu, aby program měl úvodní motivační část, hlavní pracovní část a závěr. V tomto se koncepce galerijních programů v zásadě shoduje s pedagogickými principy, které jsou uplatňovány v běžném školním vyučování.

Považuji za důležité, se v závěru této kapitoly zmínit o **cílech aktivizujících programů**. Galerijní programy vznikly původně proto, aby napomohly vztah veřejnosti k výtvarnému dílu probudit, případně oživit. Jejich snahou bylo proměnit galerie z míst „pouhého“ shromažďování a vystavování výtvarných artefaktů v ohniska kultivace svých návštěvníků. Galerijní pedagog se snaží kontaktem s uměleckým dílem rozvíjet v dětech vnímavost a citlivost. Nabízí dětem citový zážitek. Děti se učí chápat výpovědi sdělované uměleckým dílem, interpretovat je, orientovat se v jejich významech a hledat svůj vlastní názor. Díky tomu lépe poznávají samy sebe i ostatní ve skupině. Děti se v průběhu programu snaží objevovat vztah uměleckého sdělení k soudobému světu. Umělecké dílo jako záznam historie otevírá dětem prostor pro osvojování si informací o jednotlivých etapách historického vývoje. Můžeme si na něm ukázat vývoj dějin. Programy se snaží v dětech aktivizovat jejich tvůrčí přístup ke světu a poskytovat příležitost k jejich seberealizaci.

2. Koncepce a metodologie programů v OGL

Lektorské oddělení liberecké Oblastní galerie nabízí svým mladším návštěvníkům v průběhu celého roku k jejich aktivitám mnoho příležitostí. Tyto aktivity jsou určeny jednak školním a zájmovým skupinám, jako součást běžné výuky výtvarné výchovy, a také individuálním zájemcům jako varianta využití volného času během víkendu a prázdnin. Jejich pestrá nabídka se za posledních pět let ustálila v následující struktuře výchovně-vzdělávacích a tvůrčích aktivit:

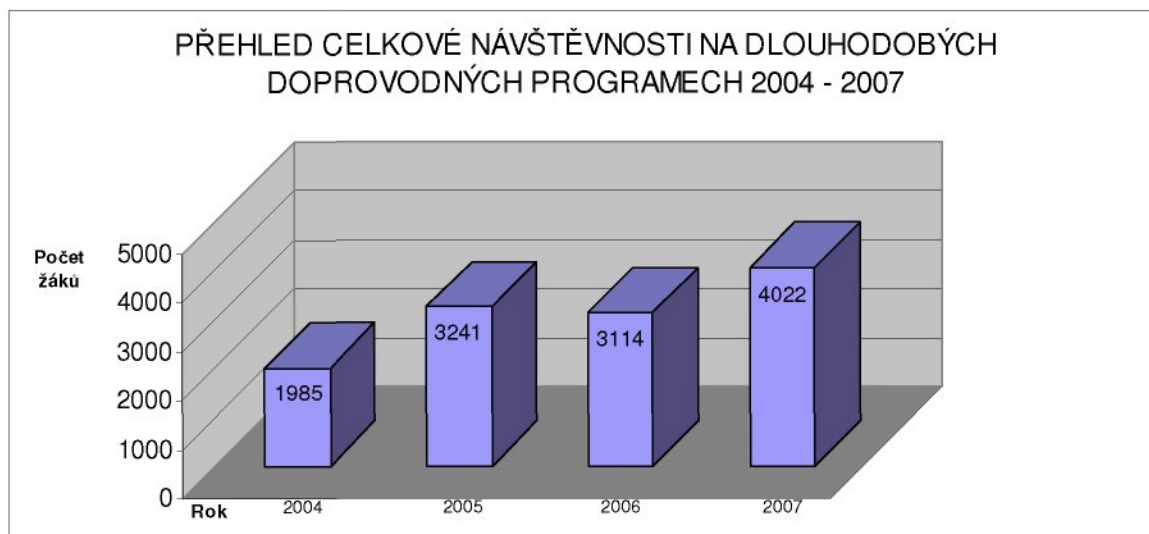
Pro rodiče s dětmi

1. Příměstské výtvarné tábory (3x za rok)
2. Víkendové výtvarné dílny pro rodiče s dětmi (1x měsíčně)
3. Tradiční akce (trhy a řemeslné dílny pro rodiče s dětmi – Vánoce a Velikonoce v galerii)

Pro školy a speciální skupiny

1. Komentované prohlídky k proměnným výstavám a ke stálé expozici
2. Samoobslužné výtvarné dílny
3. Tvůrčí dílny, workshopy a výtvarné kurzy (galerijní kroužek)
4. Tradiční akce (Muzejní noc v galerii spojená s divadelním a hudebním vystoupením)
4. Výtvarné soutěže
5. Dlouhodobé doprovodné programy k proměnným výstavám (3 – 4 za rok)
6. Projektové dny

Z nabízených aktivit se postupně staly školními dětmi nejnavštěvovanější velké doprovodné programy k proměnným výstavám a speciálním akcím. Pro představu uvádím následující graf, který zaznamenává návštěvnost těchto programů v posledních čtyřech letech. Pro srovnání v roce 2004, kdy se systematicky s doprovodnými programy začínalo, byla návštěvnost 1985 žáků. Rozdíl je tedy oproti roku 2007 více než dvojnásobný a dá se předpokládat, že i v letošním roce počty budou mít vzrůstající tendenci.

Zdroj: Tabulky návštěvnosti 2004 – 2008, Doprovodné programy v Oblastní galerii v Liberci

Principy doprovodných programů v Oblastní galerii

Tyto programy fungují jako tvořivě vzdělávací, výtvarné a zážitkové dílny. Jejich základním principem je postup od teorie k praxi. Nabídka aktivit je vytvořena tak, aby byla přitažlivá pro návštěvníky ve velkém věkovém rozmezí od 1. stupně po střední školy, a zároveň uspokojila potřeby pedagogů. Pokud děti navštěvují programy opakovaně, mohou čerpat z praktických zkušeností získaných v předchozím programu, protože jednotlivé dílny na sebe svým způsobem navazují. Jak uvedla liberecká galerijní pedagožka Petra Škachová: „Pro galerii je zásadním měřítkem počet návštěv školních tříd, které do galerie chodí opakovaně a mají zájem absolvovat všechny 4 velké doprovodné programy do roka“. Školám lektorské oddělení galerie vychází vstříc i časovou dotací. Jeden blok trvá 1,5 hodiny. Tyto programy jsou nabízeny v průběhu celého školního roku každý den ve dvou dopoledních a dvou odpoledních blocích. Často bývají plně obsazeny. Tento typ programu svým obsahem většinou navazuje na aktuálně probíhající proměnnou výstavu. Doprovodné programy si zachovávají základní strukturu, tak jak se v posledních letech osvědčila. Součástí této struktury bývá společná prohlídka výstavy, která je zakončena vstupem do výtvarné dílny. Zde je pro účastníky připraven program, který se skládá z úvodní teoretické a motivační části, následují výtvarné aktivity, tvořící jádro programu, a závěrečné zhodnocení.

Společná prohlídka výstavy: 10 – 15 minut

Pokud program začíná společnou prohlídkou, lektorka dětí na začátku výstavy uvítá a stručně autora i výstavu představí. Je vhodné, když se předem krátkým rozhovorem s doprovázející učitelkou seznámí s jejími záměry či očekáváními a také se základní charakteristikou dané skupiny. Dále záleží na jejích osobních dispozicích, jakým stylem prohlídku povede a na co se zaměří. Důležité je, jaký si sama k výstavě vytvoří vztah, jaké má informace a jakým způsobem je předá dětem. Prohlídka se dál odvíjí také podle zájmu a věkového složení skupiny. Od prvních chvil programu jsou zásadní přístup a aktivita doprovázející paní učitelky nebo učitele, zvláště u menších dětí. V této fázi se také začíná vytvářet vztah mezi skupinou a lektorkou a ta si začíná o skupině vytvářet názor. Všechny výše zmíněné okolnosti významně ovlivní nejen průběh prohlídky, ale i průběh celého programu. Pokud program nezačíná společnou prohlídkou s lektorkou, pak úvodní fáze proběhne přímo ve výtvarné dílně.

Teoretická a motivační část: 15 – 20 minut

Náplní této části je posluchače a budoucí tvůrce motivovat pro vlastní tvorbu a poskytnout určitý informační základ, ze kterého budou moci čerpat. Obsah této části navazuje svým principem na vystavená díla a pokud děti před vstupem do dílny neviděly výstavu, její význam je tím větší. V současné době má tato část podobu převážně obrázkové prezentace, kterou dětem promítáme ve výtvarné dílně na zeď pomocí dataprojektoru a průběžně slovně komentujeme. Prezentace se skládá z určitého podílu informací a zajímavostí z historie a současnosti, seznamuje se základními pojmy a závěrem představuje ukázky výtvarných děl současných autorů, kterými se děti mohou inspirovat pro praktickou část.

Praktická část: 30 – 45 minut

Lektorka dětem zadá výtvarné úkoly, upozorní na bezpečnost práce, vysvětlí různé možnosti a seznámí děti s postupem tvorby. V této fázi odkazuje k vybraným ukázkám výtvarné práce předchozích skupin a ukázkám, které jsou od začátku součástí vizualizace prostoru výtvarné dílny. Většinou nabízíme na výběr ze 3 – 4 výtvarných úkolů, kterým se děti věnují na určených stanovištích buď skupinově, nebo individuálně. Výhodou výběru je, že se rychlejší děti mohou po dokončení jednoho výtvarného úkolu jednoduše přesunout na další stanoviště a věnovat se tomu, co je zajímá. Největším lákadlem jsou právě možnosti různých neobvyklých materiálů a netradičních technik, se

kterými se děti v běžné výuce výtvarné výchovy nesetkají. Pestrost těchto materiálů bývá pro děti velmi významným inspiračním zdrojem. Najdeme tu odpadové materiály získané z různých firem a materiály, které běžně užíváme ke zcela jiným nevýtvarným účelům. V průběhu práce lektorka práci dětí dokumentuje, pomáhá, radí a vede autory jednotlivých děl pokud možno k jejich úspěšnému zakončení.

Závěrečné zhodnocení: 5 – 10 minut ²

Následuje po společném úklidu a očištění výtvarníků. Výsledná díla závěrem vystavíme, vyzdvihujeme podařené momenty, komentujeme průběh tvorby, zajímáme se o názory autorů děl a chválíme. Snažíme se o to, aby hodnocení bylo pravidelnou součástí každé hodiny, ale někdy se to v návalu práce nepodaří. Děti si výsledky svého tvoření odnášejí, ale jsme rádi, když nám vydařená díla věnují, protože se mohou stát poučením pro další skupiny.

3. Charakteristika vybraných programů

V následujícím textu se budu zajímat pouze o některé vybrané programy, které jsem měla možnost z pozice lektorky ovlivňovat. Programy jsou řazeny chronologicky od roku 2005, kdy jsem s vedením programů začínala, až po současnost. Uvedená tabulka mapuje návštěvnost těch programů, kterých se následující text bude týkat.

Návštěvnost vybraných doprovodných programů 2005 – 2008
počet žáků a tříd

Počet dnů	Termín konání	Název doprovodného programu	Počet tříd	Počet žáků
30	06/09 – 27/11 2005	KOLÁŽOVÝ MEJDAN PÍSMEN A ČÍSLIC	70	1354
26	04/01 – 09/02 2007	ORIENTACE NA ILUSTRACE	49	883
27	05/05 – 30/05 2007	UMĚNÍ NA TALÍŘI ANEB S CHUTÍ...	38	641
45	07/01 – 09/03 2008	ŠPERKAŘSKÉ MECHANISMY	89	1372
	22/09 – 21/11 2008	FIGURA ALA JÁ/TY		

Zdroj: Tabulky návštěvnosti 2004 – 2008, Doprovodné programy OGL

² Uvedené časy jsou pouze orientační. Často se stává, že vztah dětí k jednotlivým fázím programu může být u jednotlivých skupin natolik odlišný, že v průběhu může dojít až k zásadním změnám v časových proporcích.

3.1 Kolážový mejdan písmen a číslic Program k výstavě Eduarda Ovčáčka

obr. č. 1., 2. Práce dětí na lettristické koláži

Program, který navazoval na výstavu E. Ovčáčka, byl pro mne jako lektorku první příležitostí k získávání zkušeností v této oblasti. Tohoto programu jsem se nejdříve zúčastnila v roli návštěvníka a pozorovatele. Do realizace programu jsem vstupovala se základní teoretickou výbavou, která odpovídala zaměření programu.

Klíčové pojmy: originál, abstrakce, reliéf, informel, koláž, roláž, instalace, lettrismus, serigrafie

Materiál a pomůcky: připravené velkoformátové šablony písmen, barevné papíry, plakáty, písmenné tiskařské matrice, izolepa, sešívačka, špendlíky, křídly, balicí papír, noviny, časopisy, skartovaný papír, pohlednice, kostky ze stavebnice, špejle, karton.

3.1.1 Prohlížíme si výstavu E. Ovčáčka

Tyto prohlídky měly podobu běžných komentovaných prohlídek. Lektorka se v jejich průběhu snažila návštěvníkům předat poměrně velké množství informací a seznámit je s důležitými pojmy, kterých se výstava dotýkala. Široký záběr výstavy k tomu přímo vybízel, protože šlo o průřez Ovčáčkovou tvorbou od jeho začátků v 50. letech až po jeho aktuální tendence. Vzhledem k autorovým všestranným proměnám v průběhu těchto let jsme děti mohli seznámit s informální malbou, reliéfem, lettrismem, koláží, instalací, serigrafií. V úvodu jsme dětem ukázali informální strukturální abstraktní malby z dob, kdy autor začínal. S mladšími dětmi jsme se zastavili u pojmů originál, abstrakce, struktura a nechali děti hádat, s jakými materiály a výtvarnými postupy autor výsledné struktury docílil. Zajímali jsme se s nimi o barevnost obrazů, která byla téměř potlačena, a jak na děti taková díla působí. Se staršími dětmi jsme výklad navíc propojovali dobovými souvislostmi, aby dílo mohly vnímat jako určitý odraz doby ve které vznikalo. Při procházení výstavy jsme některá díla srovnávali a vyhledávali nově se objevující tendence. Všimli jsme si Ovčáčkova stále soustředěnějšího výtvarného zájmu o písmo a nastupujících projevů lettrismu. U autora, který se u nás stal nejdůslednějším zastáncem tohoto hnutí, jsme se s jeho projevy setkávali v různých podobách propalovaných lettristických koláží, propalovaných dřevěných reliéfů, propalovaných objektů, slepotisků i v nejnovějších serigrafiích. Díky autorově nadšení pro nejrůznější techniky a rozmanitosti jeho tvorby zastoupené na výstavě, byla nabídka výtvarných aktivit inspirovaných výstavou pestrá. A také díky

tomu byla převážná část teorie, zdroje poučení a motivace soustředěna právě do komentářů při prohlídce.

3.1.2 Tvoříme v dílně

Po vstupu do výtvarné dílny lektorka dětem vysvětlila výtvarné úkoly, jejichž prostřednictvím si mohly principy Ovčáčkovy tvorby samy vyzkoušet. Výtvarná tvůrčí dílna byla rozdělena na tato experimentální stanoviště:

1. VELKOFORMÁTOVÁ LETTRISTICKÁ KOLÁŽ Z PÍSMEN A ČÍSLIC

Děti na tomto stanovišti pracovaly skupinově, vytvářely z dostupného materiálu koláž. Vedli jsme je k tomu, aby si s materiálem hrály a využívaly různé možnosti vrstvení materiálů, trhání, mačkání, obkreslování, tisku, frotáže a jejich kombinací v ploše. Nalezená písmena mohly upravovat i vytvářet nová. Velmi vhodným a dětmi využívaným materiálem se ukázal skartovaný papír, který lákal dětskou fantazii k různým neobvyklým řešením, kdy písmena vystupovala do prostoru nad plochu papíru. Lektorka v průběhu práce v dětech podporovala každý tvůrčí přístup.

2. SKLÁDÁNÍ OBRAZU V PLOŠE

K dispozici bylo větší množství pohlednic stejného druhu. Děti si mohly jejich rozkládáním, vějířovitým roztahováním a opakováním vytvořit takovou variantu obrazu, která jim kompozičně vyhovovala. Tento úkol vycházel zajímavě zvláště starším dětem a studentům, kteří lépe dokázali využít například opakující se motivy na pohlednicích k práci s optickým klamem. Děti pracovaly nejčastěji individuálně, nebo ve dvojicích.

3. SKLÁDÁNÍ PROSTOROVÉHO OBRAZU – RELIÉFU

Tento úkol byl opět zacílen na kompoziční řešení dané plochy. Plocha obrazu byla v tomto případě vymezena obrazovým rámem. Děti lektorka vybízela k tomu, aby vytvořený obraz vystupoval reliéfně do prostoru. Základními kompozičními prvky byly písmenné matrice, které byly doplněny dalšími prvky, špejlemi, kostkami, barevnými papíry, vystřihanými písmeny nebo číslicemi atd. Děti mohly pracovat individuálně nebo ve dvojicích až trojicích.

4. INSTALACE PROSTOROVÉHO OBJEKTU – VELKOFORMÁTOVÉ MIKÁDO

Instalací obrovského mikáda si děti mohly vyzkoušet různé varianty instalace, kterou předtím viděly na výstavě. Tento úkol nabízel spoustu hravých možností, testoval a cvičil trpělivost a stavitelské schopnosti. Převážně se jej také ujímali klučičí skupiny. K dispozici měly sadu velkých barevných tyčí, ze kterých vytvářely objekt v prostoru. Bylo překvapivé z pozice lektorky sledovat, jak při práci s tak jednoduchým materiálem, jakým se barevné tyče zdály být, se s každou skupinou objevovala vždy nová řešení.

3.1.3 Hodnocení programu Kolážový mejdan písmen a číslic po realizaci

Program kolážového mejdanu ve svém obsahu velmi pěkně zhodnotil možnosti nabízené výstavou. Na vnímání autorovy tvorby přímo navazovala vlastní tvorba dětí. Děti se inspirovaly výstavou a dostupným materiálem. Lektorsky nejnáročnější bylo pedagogicky uhlídat a vést všechna čtyři stanoviště, z nichž některá měla další podskupiny. Především se to týkalo stanoviště, kde děti skládaly prostorový reliéf. Hravost tohoto úkolu, zvláště menší děti nadšené sběrem materiálu, zaváděla k přepřehňování obrazu vším možným. Někdy vytvářely až jakási „smetišť“. Lektorka pak tyto děti přesvědčovala o tom, že „méně někdy znamená více“ a pomáhala jim vnést do obrazové plochy určitý řád a smysl.

obr. č. 3 Skládání obraz v ploše

obr. č. 4 Lettristická koláž

obr. č. 5 Instalace z barevných tyčí

obr. č. 6 Detail z lettristické koláže

3.2 Orientace na ilustrace

Program k výstavě ilustrací japonské malířky Iku Dekune

obr. č. 7., 8., 9 Úvodní vizualizace prostoru a promítání stínového divadla

Celá koncepce programu vycházela z jednoho vydařeného výtvarného nápadu galerijní pedagožky. Díky němu bylo téma ilustrací, které děti většinou dobře znají, posunuto od tradičních možností do netradičního zpracovávání stínového divadla. Součástí tohoto programu nebyla společná prohlídka výstavy s lektorkou. Ilustrace byly vystaveny v 1. poschodí v grafickém kabinetu a děti výstavu navštívily až po skončení programu.

Klíčové pojmy: ilustrace, stínové divadlo, stínohra

Materiál a pomůcky: vyrobené promítací konstrukce se světelným zdrojem uvnitř byly potažené fólií, na které se pomocí svorek připevnila papírové pásy s vyřezanými prázdnými okénky, promítací paravany, lepky, řezáky, nůžky, připravené obrázky zvířátek, připravené známky Iku Dekune, papíry formátu A4, A5, barevné papíry.

3.2.1 Povídáme si - teorie, inspirace a motivace

Už po vstupu do výtvarné dílny čekalo děti překvapení. Dílna měla tentokrát velmi zvláštní tajuplnou atmosféru zšeřelého divadelního sálu, ve kterém se do prostoru promítala stínová divadla. Lektorka děti přivítala a začala úvodní povídání o tom, co je to ilustrace, jaký má význam, jakou může mít podobu, kdo je ilustrátor. Povídání pokračovalo tím, že lektorka položila dětem otázku, při které se měly zamyslet, co může mít společné stínové divadlo a ilustrace. Zvlášť pro menší děti to sice nebyla jednoduchá otázka, ale přesto se v každé skupině našel alespoň jeden žák, který měl svou odpověď. Většinou se děti v odpovědích shodly na příběhu nebo pohádce, kterou ilustrace nebo stínové divadlo vypravuje. Lektorka však nabídla ještě jedno velmi důležité vysvětlení. Původem slova **ilustrace** je latinské slovo **lustrare**, které znamená osvětlit nebo také vysvětlit. Tím jsme se dostali k základu tohoto slova **lustr = světlo**. Právě světlo je podstatou **stínového divadla**. A to si děti v dílně budou moci samy vyzkoušet. Se vznikem stínového divadla je spojována jedna velmi stará legenda, kterou si povíme. Je to legenda o císaři Wu Dim, který vládl před naším letopočtem za dynastie Han. Císař byl velmi zarmoucen nad smrtí své oblíbené konkubíny paní Li. Aby mu jeho rádcové pomohli zapomenout na smutek, vytvořil jeden šaman ze dřeva postavu, která vypadala jako paní Li. Stín této postavy promítal na závěs, tak aby ho císař viděl. Tím chtěl císaře utěšit, že duch jeho oblíbené přítelkyně je stále s ním.

V dnešních čínských loutkových divadlech se užívají loutky vyrobené nejčastěji z oslí kůže, se kterými se lépe manipuluje než s dřevěnými. Loutky se vodí za bílou zástěnou, která je osvětlena zezadu. Jsou vyřezány tak, aby se s nimi dalo pohybovat a napodobují se s nimi i velmi dramatické scény složitých soubojů, létání v oblacích apod.

3.2.2 Tvoříme v dílně

V experimentální ilustrátorově dílně si děti samy roli ilustrátora vyzkoušely. Výtvarně zpracovaly příběh nebo motiv příběhu, který později ve stínovém divadle pod světlem ožil. Tato dílna nabízela několik výtvarných možností:

1. PŘÍPRAVNÁ FÁZE S VYSTŘIHÁVANKAMI

Záměrem tohoto „zahřívacího cvičení“ bylo vyzkoušet si techniku prostřihávání nebo prořezávání plochy papíru na jednoduchém úkolu. Tento úkol byl spojen s překvapením. Co se stane, když papír několikrát přeložíme, vzniklou plochu všelijak prostřiháme a papír znovu rozložíme. Tato technika není většině dětí neznámá. Menším dětem lektorka názorně předvedla malou ukázkou. Starší děti mohly tuto fázi vynechat, přesto ji mnohé z nich podstoupily, některé s nadšením, jiné jako únikovou cestu. Některé výsledky ukázaly, že i jednoduchý úkol může inspirovat k překvapivým řešením.

2. PŘÍPRAVA PROMÍTACÍHO PÁSU DO STÍNOVÉHO DIVADLA

Lektorka nejdříve dětem objasnila postup následující práce a pro lepší představu ukázala výsledky práce předchozích skupin. Každé dítě dostalo papír formátu A4, na který si tužkou nakreslilo návrh jednoduchého obrázku, který potom řezákem vyřezalo. U této práce bylo nutné velmi dobře technicky promyslet, které části obrázku vyřezat a které ponechat. Lektorka dětem v průběhu práce radila a pomáhala. Zdůrazňovala, že je potřeba při kresebném návrhu motivy zjednodušit a zvětšovat. Pro některé menší děti to byl úkol dost náročný, jiné si s ním poradily bez problému. Jako varianta tohoto úkolu pro bezradné nebo nesmělé byly k dispozici připravené oxeroxované motivy zvířátek připravené galerijní pedagožkou. Tyto obrázky také sloužily v úvodu práce jako návodná ukáзка k vysvětlení kroků, jakými postupovat, aby obrázek zůstal po prořezání pohromadě. Nejčastějším problémem bylo, že se dětem část obrázku rozpadla. A překvapivě některé menší děti si s tímto úkolem poradily lépe, než mnohé starší. Takto

připravené obrázky lektorka postupně připevnila na papírové pásy, které byly součástí promítacích konstrukcí.

3. ILUSTRACE ZNÁMKY Z PLOCHY DO PROSTORU

Děti měly k dispozici na formátu A5 připravenou známku, kterou navrhla sama ilustrátorka Iku Dekune. Plocha známky byla podkladem pro vystřihávanou nebo vyřezávanou prostorovou realizaci z papíru. Tento úkol zvládaly zvláště menší děti velmi pěkně, nemusely se při něm tolik trápit promýšlením technických detailů, jako u předchozího úkolu. Připravené motivy na plochu známky jednoduše přilepily a zvedly do prostoru. Některé hotové známky dokonce působily jako výjev z nějakého příběhu, což se u předcházejícího úkolu moc nedařilo.

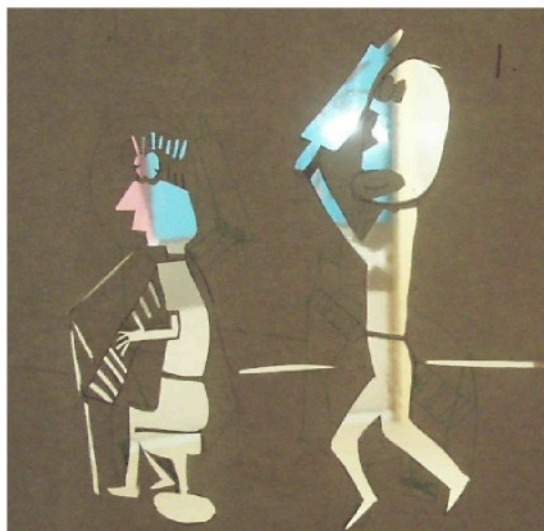
4. ZÁVĚREČNÉ HODNOCENÍ

Závěrečná část programu s hodnocením byla věnována promítání stínového divadla, které jsme v průběhu programu s dětmi připravovali. Promítání bylo spojeno s napětím a očekáváním, jak která vytvořená dílka obstojí ve světle stínového divadla a především před diváky. Děti se názorně přesvědčily o tom, co bylo při vyřezávání obrázků pro výsledný stínový efekt podstatné.

3.2.3 Hodnocení programu Orientace na ilustrace po realizaci

Tento program byl především technicky velmi náročný na přípravu prostoru dílny a výrobu promítacích konstrukcí, na kterých jsme stínové divadlo promítali. V průběhu programu jsme některé činnosti přizpůsobili reálným podmínkám aktuálního dění. Například podle původní představy galerijní pedagožky, měla být příprava stínového divadla uvedena četbou krátkých pohádek Iku Dekune, které by děti ilustrovaly. Při promítání by pak spojením všech obrázků do promítacího pásu příběh pohádky postupně vznikl. Časový interval 1 hodiny se však pro realizaci, vzhledem k seznamování s novou náročnou technikou práce, ukázal jako příliš krátký. Výsledkem bylo, že při promítání stínového divadla se v jednotlivých okénkách střídaly vzájemně nesouvisející obrázky, a tak se bohužel trochu vytratilo propojení programu s ilustracemi. Tento program by si zasloužil dvojnásobnou časovou dotaci, aby na tuto část programu, kterou jsem v předchozím textu popsala, navazovala část druhá. V této části by se děti ve skupinách věnovaly seznamování s textem příběhu, který by pak pro stínové divadlo zpracovaly.

Myšlenka stínového divadla je sama o sobě velmi nosná a nabízí spoustu dalších variant. Jednou z nich je varianta, kdy děti mohou ilustrovat vlastní vymyšlený příběh. Tuto variantu jsem realizovala během víkendové dílny s jednou nadanou žákyní 4. třídy ZŠ a výsledky nabízím k nahlédnutí. Autorka této výtvarné práce si příběh sama vymyslela a doma jednotlivé etapy příběhu výtvarně zpracovala. Celá práce vyžadovala necelé dvě hodiny maximálního nasazení autorky.

„Příběh u klavíru“ obr. č. 10

obr. č. 11

obr. č. 12

obr. č. 13 Závěrečné promítání stínového divadla

obr. č. 14 „Rytíř“, práce žáka z Jedličkova ústavu

obr. č. 15 Ilustrace známky z plochy do prostoru

3.3 Umění na talíři aneb s chutí do obrazu/objektu
Program věnovaný instalacím a objektům v prostoru na
toto téma

obr. č. 16 Vozík jako výtvarné dílo, práce studentů inspirovaná nákupem

„Neustále se produkující potřeby, sliby a lákadla pestrobarevného konzumního světa se staly určujícím prvkem života. Nakupování je jak veřejným rituálem, tak aktivitou volného času, potěšením a zábavou, reflektuje kulturu a hodnoty společnosti.“³

Program nabízí pestrou nabídku tvořivých aktivit, které se vztahují k jídlu a reklamě na potraviny v médiích. Inspirujeme se nákupem či nabídkou potravinových polotovarů v supermarketech. Děti se dozví, jak a kdy se jídlo a vše, co s ním souvisí dostalo do umění, a jak s ním lze výtvarně pracovat. Program nenavazoval na výstavu v Oblastní galerii, ale inspiroval se výstavou Shopping, která proběhla v Praze.

Klíčové pojmy: téma jídla v moderním a současném umění, instalace, objekt, design, reklama, ekologie, supermarket, konzumní styl života.

Materiál a pomůcky: převážně odpadový a obalový materiál různých druhů a barev, plechovky od nápojů, krabice, uzávěry od lahví, kelímky, igelitky, tašky, pytle, sáčky, pet lahve, plastový výsek, plastové příbory, letáky, nákupní vozíky, pивní tácky, brčka, materiál na spojování – provázky, izolepa, kartony atd.

3.3.1 Povídáme si: teorie, inspirace a motivace

Motivace a všechny teoretické informace vztahující se k námětu programu, byly soustředěny do obrázkové prezentace a komentářů lektorky, která prezentaci slovně doprovázela. Děti jsme s prezentací seznámili prostřednictvím notebooku ještě před vstupem do výtvarné dílny.

Úvodní motivační rozhovor můžeme začít otázkami typu: „Stalo se vám někdy, že jste si koupili něco, na co jste viděli reklamu a co to bylo?“, „Podle čeho se při nakupování rozhodujete?“ nebo „Proč vůbec nakupujeme a koupili jste někdy něco, co jste pak bez použití vyhodili?“ S dětmi si povídáme o tom, že lidé v současném světě nechodí nakupovat jenom proto, aby uspokojili své základní potřeby. Nakupování je totiž také životním stylem konzumní kultury. Lidé tráví v supermarketech hodiny a nakupují spoustu věcí, které nepotřebují. Proč? Protože je naláká reklama, zboží bylo ve slevě nebo cenově výhodné. Někteří chtějí jednoduše utratit peníze, uspokojit svou touhu po novém.

³ Zdroj: příloha galerijního didaktického materiálu k programu, Art&Antiques, listopad 2002, výstava Shopping

Nakupování je spojeno se zábavou. Pro některé se však stává až nebezpečnou závislostí. Uspokojování těchto potřeb má i další negativní dopady. Někdy nakupujeme větší množství, než sami spotřebujeme. Zboží také mívá obal, který vyhadzujeme. Takto vzniklý nahromaděný odpad je velkým ekologickým problémem a odráží se negativně na našem zdraví. Tato rizika můžeme ovlivnit tím, že odpad třídíme nebo nákup zboží promýšlíme s ohledem na jeho obal. V tomto programu se pro nás obal a odpadový materiál stane výtvarnou výzvou k výtvarné tvorbě.

Ještě předtím se však inspirováme v historii a v současném umění a podíváme se jakým způsobem se dá s jídlem nebo nákupem výtvarně pracovat. Převážně umění od druhé poloviny minulého století nenechalo bez povšimnutí převažující konzumní nastavení společnosti. Americké lidové umění pop art upozornil na slabiny moderní civilizace a ukázal, co v lidé považují za hodnoty. I v současné době jsme díky komerční reklamě zaplaveni informacemi, které výrazně formují naše estetické vnímání. Připomíná nám to například umělec **Ivan Kafka** svými instalacemi **Pytlíci**. Jeho tvorba v sobě obsahuje nenávratnou pomíjivost, což je pro současné umění i konzumní přístup k životu tak typické. V některých galeriích se mohli překvapení návštěvníci setkat i s různými **obměnami nákupního vozíku**, s obaleným vozíkem od **Christa** nebo pozlaceným vozíkem od Sylvie Fleury. To, že umění a trh jsou v dnešní době od sebe téměř neodlučitelné, si můžeme ukázat na designu, ve kterém reklama využívá prostředků umění. A umělci zase často využívají prostředků reklamy. Připomeneme si nápad studentů na film Český sen, kteří si u jedné z největších reklamních agentur objednali důvěryhodnou propagaci neexistujícího hypermarketu a tímto způsobem zmátli tisíce lidí. Tento film dokázal, jakou obrovskou moc reklama nad lidmi má, a jak často býváme snadno manipulovatelní.

Ukázali jsme si, jak může nakupování a jídlo s uměním souviset. Některé zmíněné možnosti si děti budou moci samy vyzkoušet.

3.3.2 Tvoříme v dílně

Budeme výtvarně pracovat s materiály, které s nakupováním souvisí, a které často vyhadzujeme. V galerijní dílně jsou děti opět ve skupinách rozděleny na několik stanovišť, u kterých je připraven materiál. Některé vydařené instalace předchozích skupin necháváme na místě záměrně, a prvním úkolem dalších skupin je takové dílo na

svém stanovišti rozebrat a materiál roztrdit. Tento postup se nám neosvědčil u menších dětí. Těm jsme se snažili prostor vyklidit. Při vstupu do dílny lektorka nejdříve všechna stanoviště s dětmi projde a seznámí je s jejich možnostmi.

1. INSTALACE V PROSTORU

Prostor stanoviště je krychle 2x2 metry, která je vymezena hranami tyčí. Úkolem dětí je prostor krychle pomocí dostupného materiálu zabydlet realizací vlastní představy výtvarného díla. Dětem doporučujeme, aby využily celý prostor krychle, zvláště její horní a boční hrany. Některé skupiny tento úkol řeší tak, že natahují mezi hrany jakousi provazovou pavučinu, která se stává základem pro navěšení zvoleného materiálu. Snažíme se děti vést v průběhu práce k tomu, aby pracovaly týmově a pomáháme jim držet se určitého kompozičního řádu. Výběr z materiálu je veliký a menší děti vede přirozeně k chaosu, proto je musíme při výběru materiálu trochu omezovat. Například tak, aby se při práci držely jedné až dvou barev, nebo volily jeden materiál.

2. INSTALACE „PYTLÍKY“

Inspirujeme se tvorbou Ivana Kafky. Dětem nabízíme možnost nainstalovat v prostoru galerie, který je k tomu určen, jejich vlastní variantu „Pytlíků“. Děti mají k dispozici množství mikroténových sáčků dvou barev, které nejdříve nafouknou a uši zavážou. Takto připravený prvek tvoří základ pro prostorovou instalaci. Je to úkol jednoduchý a hravý. Děti při tvorbě instalace přirozeně dodržují barevný řád a jednotlivé řady různobarevných pytlíků střídají, nebo si určují vlastní pravidla. Vynalézavější skupiny využívají volnou lištu na stěně k zavěšení řady pytlíků na provázku. Výsledná instalace pak zkrášluje nejen plochu podlahy, ale některé řady vzbuzují dojem, že se začaly šplhat i po stěnách.

3. NÁKUPNÍ VOZÍK JAKO VÝTVARNÉ DÍLO

Připomeneme si nápad, se kterým se děti setkaly v předchozí obrázkové prezentaci. Děti měly za použití dostupných materiálů ozvláštnit nákupní vozík. Tohoto úkolu se zvláště nadšeně ujímaly děti 1. stupně a nákupní vozíky se živelně proměňovaly v různá prapodivná stvoření, objevily se i maminky vezoucí vozík nebo třeba žirafy.

4. SKLÁDANÝ OBRAZ NA ZEMI

Tady si můžeme připomenout třeba obrazy od Tonyho Cragga, který vyskládal z menších předmětů tvary obrovských lahví. Máme k dispozici plastové příbory, vidličky, lžičky, nože, prázdné lahvičky a papírové talíře. Můžeme si to zkusit a z materiálu, který máme, vytvořit třeba velkou vidličku velkou láhev. Nebo si s materiálem pohrajeme a vymyslíme něco úplně jiného. Na tomto stanovišti si hravě poradila snad každá skupina. Podobnou menší variantu máme i pro jednotlivce nebo dvojice, které mají chuť si vytvořit obraz ohraničený rámem.

5. PŘÍPRAVA NA STOLOVÁNÍ

Máme improvizovaně z panelů připravené dva stoly o ploše asi 3x1 metr. Můžeme na nich připravit zajímavou hostinu pro nečekanou návštěvu, jako jedna skupina holčiček, které si daly práci a do připravených talířů vystříhaly menu z letáků, nebo můžeme vytvořit třeba model velmi složité stavby továrny na mléko, jako to udělala jiná skupina chlapců. Také se ale můžeme jednoduše nechat výtvarně unést tvary a barvami různých materiálů a vytvořit obrazec, který nemusí znázorňovat vůbec nic konkrétního.

6. OBRAZ Z KELÍMKU

Toto stanoviště je opět tvořeno hranami podobné krychle, jako na prvním stanovišti. S tím rozdílem, že přední stranu krychle tvoří stěna ze zavěšených pásů plastových výseků, které v sobě mají spoustu děr. Jde o odpadový materiál. Díry v pásech vyplníme plastovými kelímky různých barev, jsou velké přesně tak, aby dírou nepropadly. Při vytváření obrazu musíme občas poodstoupit a podívat se z dálky abychom ve změti barevných kelímků rozpoznali například obrázek hamburgeru.

3.3.3 Hodnocení programu Umění na talíři aneb s chutí do obrazu/objektu po realizaci

Tento program velmi pěkně seznamoval děti s různými proudy postmoderního umění, s pop artem, eat artem a souvisejícími pojmy, objekt, instalace, reklama, design. Děti jsme vedli k zamyšlení nad ekologickými dopady současného trendu konzumního a spotřebního života. Připomněli jsme si s nimi rizika, kterým jsme vystaveni, když se necháme reklamou manipulovat. Ukázali jsme si, že s všudypřítomným odpadovým materiálem můžeme výtvarně pracovat. Tímto programem jsme překračovali hranice

umění i běžné výtvarné dílny a naše kroky vedly do každodenního života každého účastníka. Úvodní obrázková prezentace zahrnovala přes 60 různých ukázek. Podle mého názoru byla tato část inspiračně přehlucující. I když, se to svým způsobem speciálně k tomuto programu hodilo. Pro účely programu by prezentace pro menší děti mohla být kratší a naopak jejich tvořivá činnost delší. Záleželo na lektorce, do jaké míry komentář k prezentaci přizpůsobila jednotlivým skupinám podle věku a zájmu. Z tohoto důvodu jsem některé ukázky v prezentaci nekomentovala.

Praktická část nabízela několik variací na instalace v prostoru, v ploše a tvorbu objektů. Výtvarné schopnosti tolik nehrály roli, tím dostali příležitost i výtvarně ne tolik zdatní žáci. Na některých stanovištích občas vznikala výtvarný chaos, který ani dost dobře nešlo lektorsky zvládnout. Stanovišť bylo hodně a výběr z materiálu také. Práce probíhala převážně skupinově a vyžadovala týmovou spolupráci, což byl přirozený problém pro některé třídy 1. stupně, které na tento typ práce nebyly zvyklé. Některé instalace proto vznikaly tak, že děti individuálně pracovaly na svém objektu a vzniklá díla pak skupinově vystavily.

Hodnocení probíhalo tak, že jsme s celou třídou postupně procházeli jednotlivá stanoviště, komentovali vzniklá díla a zajímali se o komentáře a vysvětlení tvůrců. V tomto programu bylo při hodnocení vyjádření autorů děl nezbytné, protože až s jejich vysvětlením se některá díla stala úplnými. Z mého pohledu byla také obzvlášť náročná půlhodinová lektorská pauza mezi bloky, kdy bylo třeba jednotlivá stanoviště vyklidit, materiály roztřídit a na pauzu vlastně nezbyl čas.

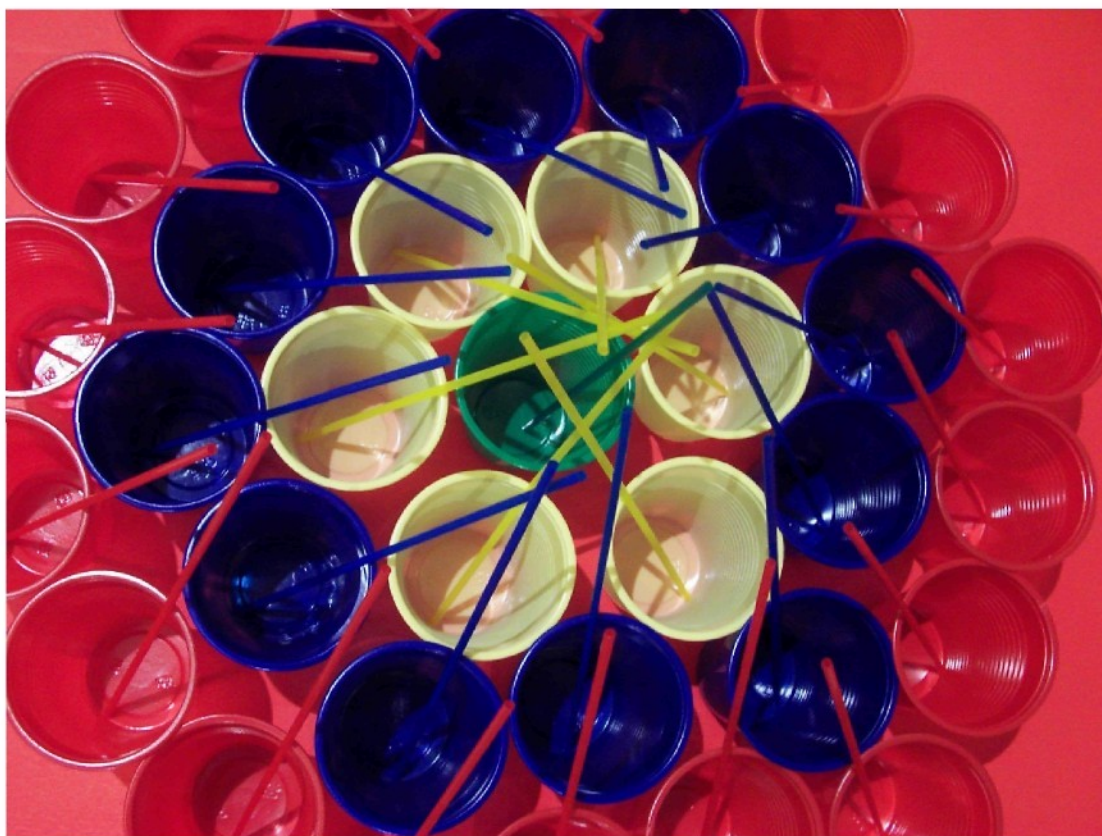
obr. č. 17 Obraz z kelímků na 6. stanovišti: „Jezírko s rybkou“

obr. č. 18 Instalace „Pytlíky“

obr. č. 19 Instalace v prostoru

obr. č. 20 Instalace z kelímků na stanovišti č. 5

obr. č. 21 a 22 Práce dětí inspirované nákupem: Body art a socha

3.4 Šperkařské mechanismy

Program k výstavě Identifikace – Vratislava Karla Nováka

obr. č. 23 a 24 Náhrdelník a náušnice vytvořené dětmi

Děti si společně s lektorkou prohlédnou výstavu V. K. Nováka, seznámí se s jeho tvorbou, objektem a možnostmi autorského šperku. Inspirují se a při vlastní tvorbě experimentují s dostupnými materiály, navrhnu a vytvoří šperk nebo mini objekt.

Klíčové pojmy: symbol, autorský šperk, doplněk, objekt, řemeslo, historie šperku.

Materiál a pomůcky: obaly, kelímky, pet lahve, igelity, plastový výsek, folie, polystyren, dráty, kancelářské sponky, drátěnky, šrouby, matice, papír, papírová drť, ořezy, korále, ověsy, broušené sklo, provázky, textilie, silon, vlna, stuhy, izolační trubky, gumičky, peří, molitan, flitry, silikon, kleště apod.

3.4.1 Prohlížíme si výstavu V. K. Nováka

Lektorka děti uvítá, seznámí s organizací programu, vyzývá k opatrnosti v průběhu prohlídky a upozorní na možnost manipulace s vybranými objekty. Krátce autora představíme. V. K. Novák je významný sochař, šperkař a pedagog, který působí v Jablonci nad Nisou a v Praze, kde na Vysoké škole uměleckoprůmyslové vede ateliér kovu a šperku. Dětem jméno autora většinou nic neříká, některé se však možná s jeho tvorbou setkaly v Praze na Letenské pláni. Zde v místě, kde kdysi stával Stalinův pomník, stojí od roku 1991 jeho objekt **Kyvadla (Metronomu)** vysoký 24 metrů. Děti, které hrají na nějaký hudební nástroj vědí, že s metronomem se můžeme běžně setkat a mohou nám říci, k čemu se takový metronom používá. Společně si prohlédneme vystavený model tohoto Kyvadla. Autor nejprve dílo navrhne, vytvoří jeho zmenšený model a později zadá nějaké firmě, která podle modelu zrealizuje dílo v nadživotní velikosti. Autor takových návrhů vytvořil několik. Podíváme se na model **Plašismrti**, kterou autor plánoval umístit na střechu domova důchodců, aby symbolicky bránila jeho obyvatele a odháněla smrt. S menšími dětmi si můžeme povídat o tom, jestli by se jim podobný objekt na střeše školy nebo domova líbil a koho, nebo co by měl plašit, například špatné známky, zlé sny apod. Vedeme děti k tomu, aby si všímaly, co mají objekty společného, z jakých materiálů jsou vyrobeny. Hlavním materiálem je kov. Často se u vystavených objektů setkáme se schopností pohybu a s až geometrickou jednoduchostí a rafinovaností. **Alegorické vozíky. Morový sloup komunismu**, který odkazuje k morovým sloupům, které se kdysi stavěly jako dominanty náměstí, jako poděkování za odvrácení morové epidemie, na památku a z vděčnosti i jako prevence.

Ukřižovaná, přes zrcadlo se odráží motiv ženy ozdobené krajkovou záclonou. Znamé gesto ukřižovaného Ježíše Krista většinou i menší děti znají. Můžeme bádát nad poselstvím tohoto exponátu, nebo se jednoduše nechat unést jeho hravostí. Díla mají často **skrytý symbolický význam**. To se týká i dalších variant tohoto námětu **Alegorické vozy s Kristem, Kristus na hraně**, motiv ukřižovaného Krista se kterým návštěvník může otáčet podobně jako s ručičkou hodinek a zamýšlet se nad dějinami manipulace s tímto nejznámějším křesťanským symbolem. Na výstavě byly zastoupeny i jiné hravé a myšlenkově nekomplikované objekty jako **Projektor, Pytlíky, Dušičky na trampolíně**, které využívaly zvukové vibrace magnetofonu a dávaly se do pohybu díky přítomnosti návštěvníků. Opět děti vyzýváme k tomu, aby shromažďovaly různé postřehy, všímaly si rozdílných materiálů, neobvyklých kombinací peří, kapříků duší, drátů, lupy, motorku apod.

V průběhu prohlídky se také věnujeme ukázkám **autorského šperku**. Všimneme si, že takový šperk je velmi zvláštní a v podstatě nenositelný. Může být nepřiměřeně veliký, může být zraňující. Skutečné nošení by ztěžovalo a komplikovalo. Autor se při tvorbě takového šperku inspiroval lidským tělem, vytvořil jej jako jeho doplněk. Bez vztahu s lidským tělem ztrácí smysl. Má vlastně charakter miniaturního objektu. Prozkoumáme, z jakých nezvyklých materiálů jsou tyto šperky vytvořeny. Střepy z bouraček, fólie, vaječné skořápky, části panenek Barbie, zrcátka atd. V průběhu prohlídky se zajímáme, co se dětem líbí, nelíbí, a proč. Některé děti zkoušejí vymýšlet vlastní názvy objektů. Prohlídku zakončujeme vstupem do výtvarné dílny.

3.4.2 Povídáme si: teorie, inspirace a motivace

V úvodu komentované obrázkové prezentace se zabýváme šperkem jako pojmem, k čemu je určen, jakou může mít funkci a podobu. Zmiňujeme se o tom, že různé kultury se zdobí různě, jaké k výrobě šperků používají materiály apod. Vývoj šperku od pravěku po současnost, stejně jako umění, probíhal současně s vývojem celé společnosti. Postupně se ve shodě s dobovým výtvarným názorem rozšiřoval sortiment různých materiálů a technických možností. Poslední umělecký sloh secese pomohl k obrodě ruční řemeslné šperkařské práce a šperk dostal nový význam jako samostatné umělecké dílo. V současné době je umělecký šperk považován za svébytné umělecké dílo. Podíváme se, jak může vypadat autorský šperk na ukázkách tvorby studentů V. K.

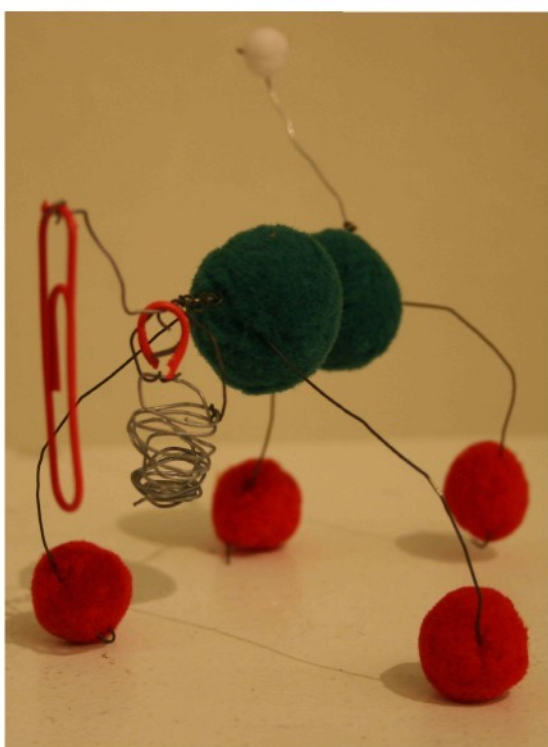
Nováka. Všimneme si, že i z obyčejného levného materiálu může vzniknout nápaditý šperk.

3.4.3 Tvoříme v dílně

Budeme vytvářet umělecký šperk nebo malý objekt, který by mohl být i doplňkem. Děti se mohou inspirovat tím, jak si s tímto úkolem poradily předchozí skupiny. Najdeme tu nápadité náušnice, náramky, čelenky, korunky, náhrdelníky, i celé kolekce. Děti pracují s nejrůznějšími materiály, experimentují a hledají v provizorních šperkařských podmínkách nové technologické postupy ke spojení jednotlivých prvků, zapínání apod. Lektorka radí a pomáhá. V závěru společně zhodnotíme, co děti vytvořily, co nového objevily, a co si vyzkoušely.

3.4.4 Hodnocení programu Šperkařské mechanismy po realizaci

Společná procházka výstavou, jako součást programu, se pro děti se stala dobrodružnou výpravou plnou nečekaných a hravých překvapení. Objekty V. K. Nováka byly hravé a proměnlivé. Na děti čekaly a v jejich přítomnosti ožívaly. Pohybovaly se, vibrovaly, vydávaly zvuky, vrhaly stíny. Tato výstava počítala s přímou účastí dětského návštěvníka, vyzývala ho k aktivnímu přístupu a k bezprostřednímu fyzickému kontaktu. Na druhou stranu však mnohé autorovy výtvořiny počítaly u diváka s určitou informovaností, povědomím o historii a specifických tématech. Předpokládaly určitou zralost. Děti proto často nechápaly základní obsahové sdělení některých vystavených děl. Starší studenti bývali rozpačití, menší děti reagovaly jednoduše smíchem. Pozice lektorky byla v takových chvílích nezáviděníhodná. Po vydatném zážitku z výstavy, děti čekal teoretický výklad. Obrázková prezentace byla velmi zajímavá. Obzvlášť bych ráda vyzdvihla závěrečné ukázky tvorby studentů šperkařského ateliéru, které děti velmi pěkně nasměrovaly k vlastní šperkařské tvorbě. Obě části, prohlídka i teoretický výklad, byly však velmi náročné na koncentraci pozornosti menších dětí. V jejich případě bylo vhodnější časově upřednostnit část věnovanou jejich vlastní tvorbě.

obr. č. 25, 26 a 27 Brýle, objekt inspirovaný výstavou a náušnice vytvořené dětmi

3.5 Figura ala JÁ/TY
Program k figurální výstavě Václava Bendy

obr. č. 28

*Postavy, které žijí na plátnech svůj příběh, jsou lidé našich dnů a jejich příběh, zdánlivě banální, všední událost, často hrozí přerůst v malé všední drama.*⁴

Zatím poslední realizovaný program se věnuje výtvarným možnostem práce s figurálním námětem. Program začíná společnou prohlídkou výstavy Václava Bendy, pokračuje teoretickou prezentací ve výtvarné dílně a vrcholí dětskou tvorbou.

Klíčové pojmy: malba, figurální kompozice, portrét, autoportrét, akt, silueta, symetrie a krása, proporce - kánon, stylizace, body art

Materiál a pomůcky: zrcadla IKEA, fólie, barevné fólie, fixy, nařezané kartony, barevné papíry, nůžky, řezáky, tužky, kopie portrétů, barevné pastely, balicí papír, provázky, drát, různý odpadový materiál.

3.5.1 Prohlížíme si výstavu Václava Bendy

Základem obrazových výpovědí tohoto regionálního autora se staly lidské figury, které podávají svědectví o svých osudech. Autor při jejich charakteristice používá tradiční výtvarný prostředek malby, při níž čerpá z expresionistické uvolněnosti. Je veden

tendencemi předchozí generace 60. let přinášející podněty nové figurace. Bendovy postavy vypráví o svém trpkém údělu. Hlasitě se smějí, šklebí se, křičí. Pohybují se ve světě, který není právě vlídný a mnohdy je nesrozumitelný. Autor své postavy s notnou dávkou sarkasmu a útočné ironie deformuje. Jak Bendovu tvorbu přiblížit dětem a učinit ji pro ně srozumitelnou ?

⁴ ŘEHÁKOVÁ, N. *Podoby skrytosti*. Liberec: Oblastní galerie v Liberci, 2008 [s. 140]

Prohlídku s menšími dětmi může lektorka zahájit krátkým motivačním rozhovorem o autorovi, malbě a inspiraci ve výtvarné tvorbě. Protože Václav Benda žije a tvoří v Liberci, je docela dobře možné, že se s ním děti třeba někdy někde na ulici setkaly. Na výstavě je zastoupen také cyklus jeho fotografických autoportrétů, takže jeho podobu uvidíme. Jak by mohl pan Václav Benda vypadat? Je malý, tlustý, plešatý, mladý? Děti mohou popisovat své představy o vzhledu autora a vstup do výstavy bude provázen touhou po zjištění, jak se tato představa shoduje s jeho skutečnou podobou. Co si děti myslí, že takový malíř ke své práci potřebuje? Barvy, místo, kde pracuje - ateliér, paletu, štětce, zkušenosti například s určitou výtvarnou technikou. Malíř Benda používá techniku olejomalby, což je velmi náročná technika pro zkušené malíře. Jaké malířské techniky děti znají? Malíř potřebuje také nápady, jinými slovy inspiraci. Odkud malíř čerpá inspiraci? V historii, v materiálu, ve vlastní fantazii, při pozorování přírody, nebo třeba při pozorování lidského těla. Takové malbě říkáme figurální malba. Václav Benda je malíř, který se převážně zabývá figurálními náměty. S dětmi výstavu procházíme a můžeme s nimi společně shromažďovat různé postřehy: Které dvě barvy se v obraze objevují nejvíce? Některá cvičení můžeme zaměřit na dětskou představivost: Zkuste vymyslet k této postavě krátký příběh, jak by se mohla jmenovat, co dělá, čím se živí, jaká je? Můžeme se zajímat o prožitky dětí: Jedním slovem zkuste vyjádřit jak na vás obraz působí, vymyslete název pro obraz atd. Menší děti přistupovaly k obrazům velmi spontánně a některé si s vymýšlením názvů moc pěkně poradily. Následující příklady ukazují, že děti z různých skupin reagovaly na tuto výstavu velmi rozdílně. Děti v jedné skupině se shodly na tom, že jim obrazy připadají veselé, že se jim líbí, protože jim připomínají brutální scény z akčních filmů. V jiné skupině se s lektorkou o svůj názor podělila holčička, které obrazy připadaly velmi sprosté. V další skupině žáků 4. třídy měly některé děti pochybnosti, zda je tato výstava pro děti vůbec vhodná. Dá se říci, že všeobecně pozitivněji k vystaveným obrazům přistupovali chlapci. Z hlediska věkového rozlišení nižší ročníky pozitivněji přijímaly různé negativní momenty v Bendových obrazech.

3.5.2 Povídáme si: teorie, inspirace a motivace

V této prezentaci chceme dětem poskytnout teoretickou průpravu, seznámit je s vývojem figurálních námětů v minulosti a základními termíny. Dětem nabízíme inspiraci k vlastní figurální tvorbě v současném výtvarném umění, designu apod.

Výklad začíná pohledem do historie. Všimneme si, jak umělci zobrazovali lidské tělo v různých dobách a kulturách. Ve figurální tvorbě se promítaly vědomosti, technické možnosti a především dobový **ideál krásy**. To, co za krásné považujeme my dnes, neplatilo vždy. Postupně nahlédneme do dílny pravěku, starověkého Egypta, antického Řecka a Říma, které se v oblasti figurálního zobrazování stalo základním zdrojem poučení pro další tisíciletí. Pokračujeme ukázkami tvorby ze středověku, renesance, baroka a všimneme si, jakými prudkými změnami procházelo zobrazování figury během 19. a 20. století. Nás bude zajímat především nejsoučasnější figurální umění, v němž je dovoleno prakticky vše. Umělci čerpají z poučení klasického zobrazování, používají nové techniky, lidské tělo různě deformují a promítají do něj problémy současnosti. Po této exkurzi do historie lektorka pokračuje povídáním na téma moje vlastní figura, můj vzhled, symetrie a krása, moje povaha a vysvětlí neznámé pojmy. Další ukázky se vztahují k různým novodobým výtvarným možnostem při zobrazování lidského těla za použití netradičních materiálů a odpadu. Na ukázkách děti seznamujeme i s uměním těla – body artem.

3.5.3 Tvoříme v dílně

Děti seznámíme s různými výtvarnými stanovišti v dílně umělce figuralisty:

1. NETRADIČNÍ AUTOPORTRÉT - PORTRÉT

Děti pracují jednotlivě. Na fólii potažené zrcadlo fixem překreslí svůj autoportrét. Fólii s hotovým portrétem sejmou, upevní na karton a podklad kartonu dál výtvarně zpracují technikou koláže z barevných papírů. Dětem v průběhu práce doporučujeme, aby svůj odraz v zrcadle nepokoušely překreslit doslovně (odrazy jsou zmenšené). Měly by se pokusit zachovat určité proporce mezi částmi obličeje a zachytit určité své typické výrazné rysy. Dětem nabízíme jinou variantu tohoto úkolu, kdy pracují s černobílou xeroxovou kopií portréту formátu A5. S portrétem dál pracují, mohou jej různě deformovat, rozstříhat a spojit, dokreslit, polepit a dotvořit materiály, které jsou k dispozici.

2. FIGURA V POHYBU

Děti pracují ve skupině. Zvolí si spolužáka, který se stane modelem. Model se položí na balicí papír, a zatímco jej ostatní obkreslují, průběžně změni polohu. Výslednou kresbu děti společně dotvoří barevnými pastely.

3. SOCHY A SOUSOŠÍ, FIGURY A FIGURKY

Děti pracují s odpadovým materiálem, který je k dispozici. Experimentují s jejich různými možnostmi a instalují postavu v prostoru. Práce probíhá individuálně nebo v menších skupinkách.

3.5.4 Hodnocení programu Figura ala JÁ/TY po realizaci

Dětem jsme nabídli pestrý program, jehož součástí byla prohlídka, teoretická prezentace a vlastní figurální tvorba. Teoretická část vhodně seznamovala s různými moderními a současnými přístupy ve figurální tvorbě a děti se mohly inspirovat pro vlastní tvorbu. Na výběr měly z několika variant. Některé skupiny hromadně dávaly přednost tvorbě soch z odpadového materiálu. Myslím, že při této volbě rozhodovala jistota a odvaha získaná předchozí zkušeností s prostorovou realizací. Jiné skupiny zase dávaly přednost autoportrétu, který v podstatě nabízel tradiční kresbu podle modelu v netradiční přitažlivé obměně. Tento úkol byl velmi intimní a citlivý na konfrontaci vlastní podoby v zrcadle s neumělou kresbou. Některé děti, častěji děvčata, měly tendenci výslednou podobu trochu idealizovat a zobecňovat. Trochu únikovou variantou úkolu bylo výtvarné dotvoření portréту xeroxové kopie, ve které šlo o určitou deformaci, do které se děti u varianty autoportréту celkem přirozeně nepouštěly. Vzhledem k časové dotaci 1, 5 hodiny si myslím, že bylo vhodnější prodloužit výtvarnou tvorbu na úkor ochuzení jedné ze dvou předchozích částí.

3.6 Východiska pro vlastní projekt

Realizaci projektu vnímám jako pobídku k vyzkoušení nových podob práce a ke zúročení dosavadních zkušeností při praxi lektorky v Oblastní galerii. Tyto zkušenosti bych ráda obohatila o postupy, které se osvědčily v galerijní pedagogice a jsou popsány v dostupné literatuře. Vycházím z tradice dětní i pedagogy oblíbených doprovodných programů, které si za pět let našly ve školním rozvrhu přibližně poloviny libereckých škol své stálé místo. Tyto programy nabízejí alternativu k běžné výuce výtvarné výchovy ve škole. Jsou přínosné z mnoha hledisek. Ráda bych zdůraznila ta, kde jako lektorka vnímám přínos nejvýrazněji. Především **prezentují umění** nikoli jako vážnou záležitost, nýbrž **jako cosi zábavného a příjemného**. Prostřednictvím **výtvarné činnosti s pestrou zásobou nejrůznějších odpadových materiálů nabízejí dětem setkání s aktuálními tématy současnosti a vedou je k zamyšlení nad svým přístupem k životu a přírodě**. Z pedagogického hlediska oceňuji **nápaditost** s jakou jsou programy a netradiční výtvarné úkoly vymyšleny a realizovány. Pro mnohé doprovázející **učitele se tyto programy stávají inspirací do další práce**.

Ráda bych se ve svém projektu zaměřila na dvě oblasti, u nichž jsem při vedení některých zmíněných doprovodných programů z pozice pedagoga vnímala určitou nespokojenost. První oblast tvoří **vnímání vystavených originálů** uměleckých děl a druhou zahrnuje **vlastní výtvarná tvorba dětí**. Pokud je součástí programu komentovaná teoretická prezentace, vytváří pro obě zmíněné oblasti konkurenci. To se dotýká především závěrečné výtvarné tvorby dětí, kterou je třeba zkrátit většinou na 45 – 30 minut. Zvláště pro mladší děti na 1. stupni je přitom vhodnější větší podíl praktických činností, což potvrzují i poznatky z psychologických výzkumů. Proto se přikláním k závěru, že by bylo vhodnější pro tyto děti teoretickou prezentaci výrazně zkrátit ve prospěch jejich vlastních praktických zkušeností (výtvarná činnost i praktická činnost při vnímání děl během prohlídky), které by měly tvořit větší část programu. V chystaném projektu chci dětem umožnit výtvarné aktivity přímo v blízkosti originálů vystavených děl. Ráda bych děti navedla k jejich cílenému vnímání a poskytla prostor, ve kterém budou moci rozvíjet svou schopnost číst poselství výtvarného díla a nacházet k němu srozumitelné vysvětlení. Při všech činnostech by určitý podíl na předávání informací měly převzít pracovní listy, které v nabídce galerie chybí.

4. Charakteristika a průběh vlastního projektu

Figura ve výtvarném umění

Cílová skupina 2. ročník gymnázia

Délka projektu 5 hodin

Počet účastníků 20

4.1 Obsah a hlavní myšlenky projektu

Pro studenty jsme spolu s galerijní pedagožkou připravily pětihodinový program, který jsme věnovaly možnostem znázorňování lidské figury v různých etapách výtvarného umění od renesance po současnost. Program je rozdělen do dvou částí. Obě části proběhnou ve stálé expozici v 1. poschodí, kde postupně navštívíme expozici nizozemského malířství 16. – 18. století a později expozici moderního českého umění 20. století. V roli lektorky jsem se ujala přivítání a první části projektu, do druhé části se zapojila galerijní pedagožka. Studenti od začátku pracovali převážně ve čtyřech skupinách, ale i jednotlivě, každá skupina byla vedena úkoly a otázkami zadanými v pracovních listech. Po každé dílčí kapitole následovalo společné zhodnocení, studenti představili výsledky své práce ostatním a následovala krátká diskuse.

Tento projekt vznikl na objednávku paní učitelky gymnázia. Vzhledem k právě probíhajícímu doprovodnému programu, jsme paní učitelce nabídli variantu prohlídky ve stálé expozici a věnovali jsme ji znázorňování lidské postavy. Výtvarná tvorba měla probíhat přímo na místě před vystavenými exponáty. Paní učitelka svou objednávku původně nijak nekonkretizovala a tuto nabídku uvítala. Oblastní galerie pro práci ve stálé expozici žádný připravený program neměla. Objednávka paní učitelky se tak po domluvě s galerijní pedagožkou stala výzvou pro mne.

Koncepce programu, vytipování vhodných děl pro práci a textová část spolu s otázkami a úkoly v pracovních materiálech jsou výsledky mé práce po konzultaci s galerijní pedagožkou a vedoucí diplomové práce. Výtvarné úkoly byly vymyšleny společně, s přihlédnutím k požadavkům galerie a konzultovány s vedoucí práce. Grafické úpravy pracovních listů a jejich vytištění se ujala galerijní pedagožka.

Úvod

Studenty jsem uvítala a stručně seznámila s náplní, průběhem a organizací připraveného programu. Nabídla jsem jim možnost prohlídky současného figurálního umění v přízemí galerie, které je zastoupeno výstavou libereckého malíře Václava Bendy.

4.2 Seznamte se s obrazem aneb Jak se malovalo v ateliérech nizozemských mistrů 16. – 18. století

Jak si studenti, kteří žijí v uspěchanosti současného světa poradí s obrazy starých mistrů, kteří tvořili před pěti staletími? Mají jim vůbec co říci? Všimla jsem si, že ani starší generace návštěvníků nevěnuje těmto dílům více pozornosti, než krátké přelétnutí pohledem. Podívejme se, jak s nimi budou pracovat studenti.

Délka programu: 1,5 hodin

4.2.2 Obsah a cíle programu

Chceme studenty seznámit s principy a pojmy měšťanského Nizozemského malířství (měšťanský realismus, zátiší, temnosvit, žánrové malířství). Prostřednictvím srovnání dvou ukázek budeme sledovat vývoj při zobrazování figurálního námětu umělci pozdní renesance a o století později umělci barokního měšťanského realismu. Zaměříme se na vnímání uměleckého díla a pokusíme se zobrazený děj a jednotlivé postavy oživit. Studenti budou pracovat ve čtyřech skupinách. Pokusí se o vlastní interpretaci vnímaného díla a svůj zážitek s obrazem spolu se získanými informacemi zprostředkují ostatním skupinám. Při výkladu budu klást studentům průběžně otázky vztahující se k následujícím pojmům, které by mohli znát.

Klíčové pojmy: renesance, baroko, měšťanský realismus, temnosvit, žánrové malířství, portrét, perspektiva, kánon.

4.2.3 Povídam si před obrazy - úvodní motivační část

a) Teoretický výklad v expozici na téma Jak se pracovalo v dílnách Nizozemských mistrů

Nizozemští mistři 16. – 18. století tvořili v době, kdy společenská situace v Evropě byla značně složitá a politicky roztržštěná, což se přirozeně odrazilo i v umění. Je to období pozdní renesance a nástupu barokního slohu. Jižní Nizozemí přijalo barokní sloh (17. – 1. polovina 18. století), který se stal nástrojem katolické církve k upevnění její autority a v Severním Nizozemí převládlo protestantství, náboženství svobodného a bohatého měšťanstva. Jeho umělecký projev se přikláněl k realismu, který označujeme jako **měšťanský realismus**. Prakticky založení bohatí měšťané si své domovy rádi zdobili obrazy nejrozličnějších **zátiší**, která podávala svědectví o jejich blahobytu. Tato zátiší svědčí o mistrovství, s jakým umělci dokázali vystihnout různé povrchy materiálů do nejjemnějších detailů. Existuje mnoho druhů zátiší. V této době bylo zátiší povýšeno na samostatný námět obrazu, jak ho prosadil italský malíř Caravaggio. Ve velké oblibě byly tehdy výjevy, na nichž se objevoval každodenní život prostých lidí. Byly na nich zachyceny všední každodenní situace z hospod, slavení svátků, trhy, výjevy z domácího života apod. Takovým malbám se později začalo říkat žánrové. Kromě **žánrového malířství** byl velmi rozšířen **portrét** a vedle toho se stále zobrazovali tradiční **biblické a mytologické náměty**. Tito malíři malovali vždy doma v ateliéru a využívali i vlastních studijních kreseb přírody. Velmi důmyslně pracovali se světlem. Nasvítili všechny důležité postavy a místa v ději, využívali tzv. **temnosvitu**, který podpořil dramatickост příběhu.

Figury zpočátku nemalovali podle živých modelů, ale používali dřevěné kloubové figuríny tzv. manekýny. Malíři této doby byli při zobrazování postavy většinou už poučení především objevy renesance. Věděli, co je to perspektiva, byli poučení o anatomii a správných proporcích a tušili jak zobrazit iluzi pohybu postavy. Porovnáme dva obrazy s námětem svaté rodiny a přiblížíme si na nich, jakým vývojem prošlo zobrazování figurálního námětu od renesance k baroknímu realismu. Oba obrazy vznikaly s časovým odstupem jednoho století.

b) Úvodní společné seznámení se dvěma obrazy

Svatá rodina s Janem Křitelem, Alžbětou a Zachariášem, Vincent Sellaer, Jižní Nizozemí, 1. polovina 16. století, pozdní renesance.

Jde o tradiční novozákonní biblický námět. Malíř zobrazuje výjev ze setkání mezi malým Ježíškem a Janem Křitelem v přítomnosti rodičů, k němuž skutečně došlo. Ve středu kompozice je P. Marie kojící dítě, ke kterému se něžně naklání. Vlevo dvě postavy žen, starší Alžběta, matka Jana Křitele a mladší žena se vztekajícím se dítětem na klíně. Vpravo vidíme Josefa a Zachariáše, manžela Alžběty. Jejich synové stojí při pravém okraji dole, jeden z nich přidržuje beránka a pozoruje, jak druhý, pravděpodobně sám Jan Křitel podává Ježíškovi ptáče. Malba je provedena na dubovém dřevě technikou olejomalby. Všimneme si, jak jsou podány postavy, malíř je modeluje velmi plasticky, s renesančním vhladem pro proporce a iluzi pohybu. Nejživěji působí právě vztekající se dítě.⁵ Ostatní postavy vzbuzují dojem, jako by pro malíře pózovali.

Klanění pastýřů, Jakob Willemsz. De Wett, 17. století, měšťanský realismus⁶

Podobný biblický námět s malým Ježíškem a P. Marií, která poodhaluje roušku nad Ježíškovým tělem, aby ho ukázala vstupujícím pastýřům a pastýřkám, kteří ho radostně oslavují. Vlevo stranou je postava sedícího Josefa. Světlo ozařuje nejdůležitější část výjevu, zbytek scény je ponořen do tmy. Postavy jsou velmi živé a v pohybu. Zde je námět podán velmi lidově, jako výjev z běžného života chudých lidí a pravděpodobně se víc blíží skutečnosti i tehdy oblíbeným žánrovým malbám.

4.2.4 Seznamte se s obrazem – praktická část – skupinová práce pro 4 skupiny

Každá skupina dostává pracovní list s vysvětlujícím textem a úkoly k danému obrazu. Součástí pracovního listu je i malý slovníček vysvětlující pojmy stafáž, mariny, zátiší, temnosvit, žánrové malířství. Poté, co studenti načerpají informace získané prostřednictvím textu, úkolů a vlastním vnímáním, představí dílo ostatním skupinám. Každá skupina dostává na výběr ze dvou praktických úkolů. V závěru proběhnou výstupy jednotlivých skupin a zhodnocení práce.

⁵ Studenty jsem navedla otázkou, proč si myslí, že se dítě vzteká. Malíři se tu podařilo zachytit moment, který působí velmi přirozeně a obraz oživuje.

⁶ V kapitole 4. 2 volně čerpáno z: SEIFERTOVÁ, H. *Nizozemské malířství 16. – 18. století*. Liberec: Oblastní galerie v Liberci, 1995

obr. č. 30 V. Sellaer, Svatá rodina s Janem Křtitelem, Alžbětou a Zachariášem, 16. století

obr. č. 31 J. Willemsz. De Wett, Klanění pastýřů, 17. století

PRACOVNÍ LIST č. 1

Přečtete si následující popis a vyhledejte obraz, který znázorňuje popsanou scénu příběhu. Zaznamenejte si název obrazu a autora.

obr. č. 32

Obraz zachycuje výjev, v němž Mefistofeles, těsně před půlnocí, přichází k Faustovi vyrovnat účet. Těžká opona odkrývá pohled na učencův stůl s glóblem a knihami. V popředí vidíme vzácné nádoby a spisy, které dokládají Faustovu marnivost a zvědavost. Ten sám sedí za stolem za svými knihami. Je vyrušen Mefistofelem, který s brýlemi na nose předčítá z objemného svazku. Na zemi se válí smlouva opatřená pečeti. Dvě další pekelné postavy se zabývají hodinami, jedna drží v rukou přesýpací hodiny, druhá klíčkem natahuje kapesní hodinky. Další postava pekelníka v pozadí ukazuje na nástěnné hodiny, že se přibližuje dvanáctá. Poslední postavou výjevu je anděl držící rovněž otevřenou knihu, pravděpodobně bibli.

Faust, Amsterodamský malíř 17. století

Otázky a úkoly

- 1. Co víte o doktoru Faustovi ?**
- 2. Srovnajte mimiku a gesta anděla, Fausta a vyslanců pekla. Napište ke každému krátkou charakteristiku.**
- 3. Všimněte si čím je vytvořena nálada obrazu. Jak malíř pracuje v obraze se světlem a kde je jeho hlavní zdroj ?**
- 4. Jakou roli by mohl mít ve scéně anděl ?**

Praktický úkol: Živé sousoší – vyberte z obrazu dvojici, trojici, která má nejvýraznější gesta a mimiku a pokuste se před obrazem vytvořit jeho živé pokračování. Ostatní ve skupině scénu zrežují, aby podobnost s obrazem byla co největší. V závěru předved'te a popište ostatním, co jste se o obrazu dozvěděli.

PRACOVNÍ LIST č. 2

Vyhledejte obraz Společnost u krbu, následující popis vám pomůže se v malbě lépe zorientovat:

Obraz vznikl v období počátku žánrového holandského malířství, kdy se jako pomůcky pro zobrazování postav užívaly dřevěné kloubové figuríny tzv. manekýny. Všimneme si, že některé části postav jsou zmenšené. V popředí vidíme stojícího kavalíra a psa, za stolem sedící dámu a kuřáka, vpravo spáče, který si opírá hlavu o krb. Na stole je položena čtverhranná skříňka se stolní hrou. Muži kouří a dáma pije víno. Stolní hry, stejně jako karty se považovaly za pošetilou zábavu, která počestné občany převážně protestantského Holandska odváděla od řádné práce, podobně jako kouření a nadměrné pití vína. Kouření bylo v první třetině 17. století v Nizozemí novinkou, která se do Evropy rozšířila z Nového světa a přisuzovaly se mu stejně opojné účinky jako vínu. Zvolené téma je u tohoto krajináře výjimečné a jde o vůbec nejstarší známé datované dílo tohoto malíře.

obr. č. 33 Společnost u stolu

Otázky a úkoly

1. O jaký typ obrazu se jedná ?

- a) mytologický
- b) biblický
- c) žánrový

2. Stručně charakterizujte každou ze 4 postav

- a) kavalír
- b) dáma
- c) kuřák
- d) spáč

Praktický úkol: Využijte informací, které o obrazu víte a z vlastního pozorování. Vymyslete pro postavy vhodné dialogy. V závěru předved'te a ostatním popište, co jste se o obrazu dozvěděli.

PRACOVNÍ LIST č. 3

Vyhledejte obraz **Král Šalamoun přemlouván svými ženami k modloslužbě**, Hendrich Gerritsz. Pot. Následující popis vám pomůže se v malbě lépe zorientovat:

obr. č. 34

Když moudrý a spravedlivý král Izraele Šalamoun zestárl, nechal se svými početnými ženami (celkem 700 manželek a 300 konkubín), které pocházely z různých cizích zemí, přemluvit k uctívání jejich bohů. Starozákonní Bůh nenechal porušení osmého přikázání bez trestu a po Šalamounově smrti dopustil rozdělení jeho říše. Dobové interpretace vykládaly tuto oblíbenou scénu jako výstražný příklad podřízení vůle muže ženské moci a v obecnější poloze jako varování před rozmařilým životem. Malíř zachytil situaci, která předcházela vlastní modloslužbě. Váhající Šalamoun je přemlouván k uctívání cizích model, zatímco v pozadí jsou již kolem oltáře před sochou Venuše konány přípravy k zápalné oběti.

Otázky a úkoly

1. Co víte o králi Šalamounovi ?
2. Kde je zdroj světla a co osvětluje ?
3. Kde je v obraze zátiší a co na něm vidíte ?

4. Všimněte si, jak malíř dokázal vystihnout opravdovost různých materiálů. Které předměty se vám zdají nejdokonaleji zachyceny ?

Praktický úkol: O čem si asi povídají postavy na tomto obraze a jaký mají mezi sebou vztah ? Vyberte si dvojici nebo trojici, vymyslete pro ni krátký dialog a запиšte jej. V závěru předved'te a stručně ostatním popište, co jste se o obraze dozvěděli.

PRACOVNÍ LIST č. 4

Vyhledejte následující dva obrazy: Sedláci v krčmě a Společnost u stolu

Následující popisy vám v hledání pomohou:

1. Sedláci v krčmě, Bartholomeus Molenaer

Skupina sedláků zabývajících se kouřením, pitím, láskou a veselou konverzací.

2. Společnost u stolu, Christoph Jacobsz. Van der Lamen

Výjev ze života vznešené společnosti. Kolem prostřeného stolu sedí elegantně oblečené páry a zabývají se galantnostmi, hrou karet, jídlem a pitím nebo provozováním hudby. Krajiny na stěně jsou zároveň nositeli symbolických významů. Představa lodě na moři bývala v 17. století spojována s milostnou tematikou. V této době se právě proměnlivá a nevypočitatelná mořská hladina stala v literatuře rozšířenou metaforou k vyjádření nevyzpytatelnosti lásky.

1. Ke kterému stolu byste si raději přisedli a proč ?

2. a) Co mají oba obrazy společného ?

b) Najdete rozdíly ?

3. Který obraz je živější a čím toho malíř dosáhl ?

4. Pozorně si prohlédněte oba obrazy a najděte zátiší. Co je na něm vyobrazeno ?

Praktický úkol: O čem si asi postavy povídají ? Vyberte dvojici nebo trojici postav a napište jim krátký dialog. V závěru předved'te a stručně ostatním popište, co jste se o obraze dozvěděli.

obr. č. 35 Sedláci v krčmě

obr. č. 36 Společnost u stolu, detail obrazu

4.2.5 Zhodnocení práce v expozici Nizozemského malířství

Každá skupina si vybrala ze svého středu jednoho studenta, který prezentoval informace získané z předchozí skupinové práce s obrazem. Student přiblížil ostatním skupinám v díle zachycený příběh či výjev, spolu s dalšími informacemi, které skupina získala při společné diskusi. Prezentace vrcholila dramatickým výstupem každé skupiny. Těžiště této části projektu v expozici Nizozemského malířství bylo převážně ve **výtvarném vnímání a interpretaci vybraných obrazů**. Při následné společné diskusi a nácvičce výstupů se jednotlivé týmy ujednotily a závěrečná dramatizace umožnila podílet se na zážitku s obrazem i ostatním skupinám. Praktická část programu probíhala ve velmi živých diskusích nad jednotlivými obrazy a úkoly. Bylo vidět, že studenty práce motivuje a baví a závěrečné výstupy potvrdily, že studenti byli k obrazům mimořádně vnímaví a věnovali se jim velmi poctivě až do překvapivých detailů.

Ukázalo se, že **otázky a úkoly** byly studentům srozumitelné a přiměřeně náročné. Zpětná vazba toho, jak studenti odpovídali na otázky, byla součástí výstupů. Některé otázky jsem zaměřila na **osobní postoje** k obrazům. Například: „Ke kterému stolu byste si raději přisedli a proč.“ U tohoto úkolu se rozcházely názory dámské části skupiny, která by si raději přisedla ke „Společnosti u stolu“, protože je zde vyšší

společnost, klidnější prostředí a bezpečí, zatímco chlapci by si raději přisedli k „Sedlákům v krčmě“, protože je tu podle nich veselo a realističtější prostředí. Většina třídy se shodla na tom, že by raději seděli u „Sedláků v krčmě“. Dalšími otázkami jsem zjišťovala **jak studenti vnímají konkrétní postavy** v obrazech: „Zkuste každou postavu krátce charakterizovat“. Otázky typu: „Najděte zátiší a запиšte co na něm vidíte“ nebo „Jak malíř pracuje v obraze se světlem“ sledovaly **pozorovací schopnosti a pochopení základních pojmů**, které byly vysvětleny ve výkladu. Některé otázky byly zaměřeny na **všeobecné znalosti**: „Kdo byl Faust“, „Kdo byl Šalamoun“. Se všemi typy otázek si studenti poradili. Například obraz Faust, se navíc dotýkal tématu, které právě probírali ve škole, a tak jej přirozeně vnímali v tematických souvislostech.

Dramatické výstupy studenti pojali jako krátké divadlo s použitím dostupných rekvizit, židlí a tužky nahrazující dýmku. Do svých rolí pronikli se vtipem a jimi oživené postavy ze starých obrazů působily velmi přesvědčivě, což přihlížející skupiny ocenily spontánním potleskem. V některých zdramatizovaných dialozích se studenti s nadsázkou snažili přizpůsobit jazyku postav. Pro představu uvádím následující ukázkou z rozhovoru krále Šalamouna, který je přemlouván svými dvěma ženami k modloslužbě:

Šalamoun: „*Dívejte, světlo boží !*“

Zlatá žena: „*Ne, nenech ošálit svou mysl Šalamoune, pojd' s námi.*“

Zadní žena: „*Ano, Šalamoune, nenech se ošálit.*“

Šalamoun: „*Ženy mé, má duše je zarmoucena z vaší snahy svést mě z cest pravé víry. Bůh nás potrestá. Pojďme na modloslužbu.*“

Napadá mne, jak by si studenti poradili s úkolem, při kterém by z pohledu měšťana 16. – 18. století měly zachytit žánrový výjev ze současnosti, nákup v nově otevřeném nákupním centru, sledování televize, hraní her na počítači atd. Jaké by asi byly jejich komentáře ?

Závěrem programu jsem studenty pochválila, ocenila práci každé skupiny a okomentovala předchozí práci. Vyzdvihla jsem postřehy, ke kterým studenti dospěli, vyzvala je k vyjádření a ještě závěrem shrnula důležité momenty při zobrazování postav. Poté jsme se společně přemístili do expozice moderního umění 20. století.

obr. č. 37 Studenti předvádí obraz: Král Šalamoun přemlouván svými ženami

obr. č. 38 Dramatizace obrazu: Společnost u krbu

4.3 Moderní české výtvarné umění 20. století aneb Modernou za figurou

impresionismus, kubismus, surrealismus, informel, nová figurace

Návštěvou expozice moderního umění otevírám kapitolu moderního figurálního umění a výtvarných experimentů, kterými se studenti budou zabývat ve vlastní tvořivé práci.

Délka programu: 3,5 hodin

4.3.1 Obsah a cíle programu

Obsahem programu je výtvarná činnost, která navazuje na vnímání vybraného uměleckého díla. V průběhu programu studentům předáme informace seznamující s principy moderních uměleckých směrů 20. století a vysvětlíme související pojmy. Důraz klademe na to, aby si studenti uvědomili způsob, jakým se dané směry a hnutí projeví na figurálním námětu. Budeme se zajímat o osobní výpovědi studentů a zároveň představíme díla jako historické výpovědi své doby. Z daných uměleckých směrů jsem pro vnímání vybrala 2 – 3 exponáty s ohledem na zobrazení figurálního námětu a čitelnost typických znaků daného směru. Studenti budou opět pracovat ve čtyřech skupinách s pracovními listy a prostory stálé expozice, v nichž výtvarná činnost proběhne, se následně promění v dílny umělců figuralistů.

Podle mého původního záměru měla mít tato část práce podobu částečně samoobslužného programu bez výkladu, pouze s doprovodem a pomocí lektorky. Realizace programu nakonec přivítala krátké vstupy galerijní pedagožky, která průběžně slovně uváděla jednotlivé umělecké směry. Tyto výklady obohatily a doplnily informace z textů v pracovních listech, se kterými následně studenti pracovali. Prostřednictvím čteného textu si měli možnost informace oživit. Vzhledem k této kombinaci čteného textu s výkladem, by ale bylo příště vhodnější texty ještě více zestručnit, možná zcela vynechat některé obecné informace týkající se jednotlivých směrů. Na druhou stranu tento materiál, může každý student v budoucnu využít i jinak.

S vyplněnými pracovními listy jsme v průběhu programu dále nepracovali. Při řešení otázek se na nás studenti mohli v případě nejasností kdykoli obrátit. Protože jsem se zajímala, jak si studenti s otázkami poradili, v závěru programu jsem si vyplněné listy prohlédla a okopírovala. Pro představu jsem některé odpovědi studentů vybrala a na následujících stránkách jsou uvedeny kurzívou hned za otázkami. Krátká dílčí zhodnocení práce v jednotlivých dílnách uvádím tentokrát zvlášť ke každé dílně.

4.3.2 Povídáme si - úvod do moderního umění

Galerijní pedagožka podává výklad k modernímu umění. Výklad navazuje chronologicky odkazem k realismu a ke sbírkám francouzské krajinomalby 19. století (díla příslušníků tzv. barbizonské školy a kolekce obrazů Eugena Boudina), které začátkem 20. století odkázal liberecké veřejnosti Heinrich Liebieg. Pokračuje zmínkou o secesi jako posledním velkém slohu a obecným úvodem k impresionismu a východiskům moderního umění, jehož základními principy se stal individualismus a zavržení po staletí uznávaných tradic minulosti.

4.3.3 Tvoříme v expozici - praktická část – samostatná a skupinová práce

Seznamuji studenty s průběhem dalšího programu, ve kterém navštíví postupně čtyři dílny – impresionisty, kubisty, surrealisty, dílnu informelu a nové figurace. Nejdříve se studenti ve skupinách pokusí společně odpovědět na otázky, které se vztahují k vybraným dílům a teoreticky tak proniknout k principům zobrazování figury u daných směrů. Druhá část je věnována výtvarné práci, která probíhá samostatně nebo skupinově.

Impresionismus - směr který vznikl koncem 19. století ve Francii. Navazuje na **realismus**, se kterým má mnoho společných prvků. Označení impresionisté dostaly díky ironii kritika, který se vysmíval **Monetovu obrazu Dojem vycházejícího slunce**, protože považoval obraz za nedokončený. Prosazení impresionismu ukončilo tradiční akademické umění a umožnilo rozvoj moderního umění 20. století, které ve světě předznamenalo cestu k abstraktní tvorbě.

Znaky impresionismu - impresionisté pohrdali mnoha po staletí dodržovanými pravidly malířství, jak je učily akademie, a začali se dívat na předměty nově. Nemalovali v ateliéru, ale v **plenéru** stejně jako předtím stoupenci **barbizonské školy**. Soustředili se na pozorování přírody a zachycení prchavých světelných a barevných proměn. Přestali míchat barvy na paletě a kladli je na plátno jako skvrny. Používali především čisté, zářivé a jasné barvy. Vůbec **nepoužívali černou barvu**. Z jejich obrazů se tak vytratil řád a obrysové linie. Prchavostí okamžiku a okouzlením pohledu byli zaujati natolik, až zanedbávali trojrozměrné a pevné přirozené tvary. První impresionisté tak stáli ve své době mimo běžný vkus. Důraz kladli na **zrakové efekty, prožitek, okamžitou náladu**. Jejich nejdůležitějším výrazovým prostředkem je **barevná skvrna tvořená rychlými krátkými tahy štětcem**. Vzniká tak strukturní povrch, který je odlišuje od děl předchůdců. Kompozice díla bývá zjednodušená, malíři se nezajímají o detaily, spíš o celkový světelný efekt. Celek díla je možno vnímat až s určitým odstupem.

Projevy v českém výtvarném umění - české výtvarné umění na počátku 20. století navazuje na domácí tradice, a zároveň přijímá nové moderní podněty umění světového. V dílech českých umělců se setkáme spíš se **stopami impresionismu**, které se mísí ještě s dalšími **vlivy expresionismu a symbolismu**. Typicky čisté a jásavé barvy, jaké používali francouzští impresionisté v obrazech českých malířů také nenajdeme. Na výstavě je impresionismus zastoupen například díly **O. Nejedlého, A. Slavíčka, M. Jiráňka, J. Preislera**.⁷

⁷ Texty volně čerpány z přednášek Dějin moderního umění, dále GOMBRICH, E. H. *Příběh umění*. 1. vyd. Praha: Odeon 1992. JOHNSON, P. *Dějiny umění: Nový pohled*. Praha: Academia 2006 a JOHANNSEN, H. Rolf. *Slavné obrazy*. 1. vyd. Praha: Slováky 2004

Otázky a úkoly

1. Proč je třeba se na obrazy impresionistů dívat s odstupem ?
2. Vyhledej následující obrazy: Kardinálové ve Vatikánské zahradě a Stromovka, zaznamenej autory obou děl.
3. Autor Stromovky byl zároveň učitelem a přítelem autora druhého obrazu. Pozorně si je oba prohlédněte a zamyslete se, v čem se žák O. Nejedlý od svého učitele odlišil ?

obr. č. 39 O. Nejedlý, Kardinálové ve Vatikánské zahradě

obr. č. 40 A. Slavíček, Stromovka

Výtvarný úkol

Poučení impresionistickou technikou skvrny namalujte postavu v životní velikosti, v nějakém okamžitém pohybu.

Technika: malba houbičkami obarvenými akrylovými barvami, každý používá pouze jednu barvu

Pomůcky: tuby akrylových barev, palety, balící papír, tužka, fólie na pokrytí podlahy, houbičky

Zhodnocení dílny impresionisty

V této dílně pracovali studenti ve dvou asi desetičlenných skupinách společně. Obeznamení impresionistickou technikou skvrny a používáním čistých nemíchaných barev, vytvářeli postavu v životní velikosti na plochu balícího papíru. Studentům jsme nabídli možnost práce s živým modelem. Obrázky č. 41 a 42 ukazují, že studenti zvolili nejvýhodnější variantu a postavu spolužáka ležícího na balícím papíru tužkou jednoduše obkreslili. Tímto způsobem vyřešili počáteční nejistotu skupinově se ujmout náročného úkolu. Byl dán základní tvar, navíc proporčně správný. V další práci se už studenti mohli soustředit na tvorbu s barvami a houbičkou, kterou nasýtily barvou. V průběhu práce jsme je dodatečně upozorňovali na to, že by se jednotlivé barvy měly v ploše obrazu vzájemně mísit a objevovat na více místech. Oběma skupinám se pěkně podařilo vzbudit iluzi pohybu vytvořených postav.

obr. č. 41 Ukázka z práce 1. skupiny

obr. č. 42 Práce 2. skupiny

*„Každý chce rozumět umění, proč se nepokusí rozumět ptačímu zpěvu ?“
Pablo Picasso*

Základ novém směru kubismu byl položen v Paříži kolem roku 1907. U jeho počátku stojí osobnost známého španělského malíře **Pabla Picassa**, který se stal rychle živou legendou. Sám sice prošel akademickým školením, ale inspirován africkou maskou se vydal po stopách primitivního umění divochů a studoval je jako dříve studovali umělci práce velkých mistrů západního umění. I jeho asi někdy docela bavilo všechnu svou obratnost a nastudované znalosti z anatomie a perspektivy hodit jednoduše za hlavu a vytvořit něco, co by udělalo třeba dítě.

Znaky kubismu – kubismus reaguje na předchozí barevnou explozi **fauvistů** zdrženlivou barevností, o to více se zabývá tvarem a zcela ruší perspektivu, na kterou byla tak hrdá renesance. Originalita kubismu spočívá v novém vidění, jakým malíři rozkládají viděnou skutečnost do mnoha geometrických ploch, a pak ji znovu skládají z několika zorných úhlů a v různých časech najednou v jednom obraze. Kubisté zároveň hledali prostředky, jak se vyvarovat plošnosti a zachovat trojrozměrnost a hloubku. Francouzský malíř **Paul Cézanne**, který je považován za předchůdce kubistů v jednom dopisu mladému Picassovi radí, aby se díval na skutečnost jako na soubor koulí, kuželů a válců. Chtěl tím říci, že umělec má mít vždy, když tvoří obraz, před očima základní trojrozměrné tvary. Kubističtí malíři volili známé motivy, aby ten, kdo se na obraz dívá, dokázal poznat vzájemnou souvislost předmětu s obrazem, ve kterém se jeho čitelnost ztrácela. Nejoblíbenějším námětem se tak stalo **zátiší s předměty denní potřeby**. Někdy pro lepší čitelnost vlepovali do obrazu různé prvky skutečného života např. útržky textů novin a tak vznikaly první **koláže**.

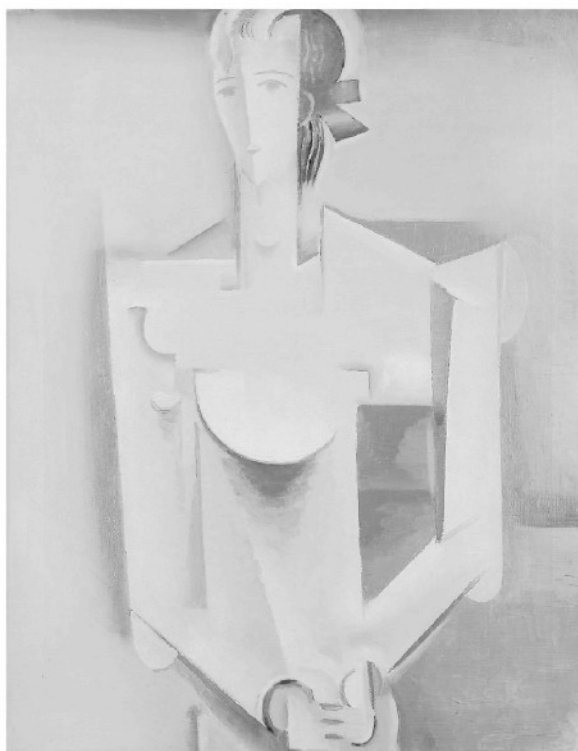
Projevy v českém výtvarném umění – program kubismu byl pro české umělce přitažlivý hned od počátku a významně je ovlivnil. Potřeba vzájemné opory je vedla k zakládání uměleckých skupin například Osmy 1907, Tvrdošíjní 1918. V galerii je kubismus zastoupen například díly **B. Kubišty, J. Čapka, A. Justitze**.

Otázky a úkoly

1. Poučení, které kubisté převzali od malíře P. Cézanna by mohlo být poučením i pro vaši tvorbu. Které poučení to bylo ?
2. Vyhledejte dva obrazy od Josefa Čapka: Dívka s fialovou stužkou a Žena nad městem, poznamenejte si roky jejich vzniku.
3. Zamyslete se, co víte o době, ve které malíř obraz Žena nad městem maloval a zkuste zjistit jestli tato doba mohla vznik obrazu ovlivnit a jak ? ⁸
4. Obě ženy porovnej. Jak na tebe působí ? Zkus každou z nich jednou větou charakterizovat. „Dívka je příjemnější, mladá, nevinná, cudná“, „Žena je v depresích, trpící dáma v letech“
5. Pozorně si oba obrazy prohlédni a zkus na nich vyhledat znaky kubismu.
6. Zkuste se zamyslet nad otázkou: Jaká je barevnost u kubistických obrazů ?
 - a) na obrazech se objevuje hodně barev, barvy jsou čisté, zářivé a svěží
 - b) barva je druhořadá, malíř míchal odstíny jedné až dvou barev, barvy nezáří

obr. č. 43 J. Čapek, Žena nad městem

obr. č. 45 J. Čapek, Dívka s fialovou stužkou

⁸ 1917 – 1920 období konce 1. světové války

Výtvarný úkol

Jako kubisté vytvořte portrét spolužáka a použijte k tomu základní geometrické tvary vystříhané z barevných papírů, které můžete nůžkami podle potřeby upravit. Pokuste se zachytit jeho charakteristické rysy. Můžete se nechat inspirovat obrazem Detektiv od Josefa Čapka. Pracujte jednotlivě.

Technika: Koláž z barevných papírů

Pomůcky: připravené vystříhané geometrické tvary, nůžky, lepidlo, čtvrtka formátu A5

Zhodnocení dílny kubisty

V dílně kubisty studenti individuálně technikou koláže vytvářeli portrét spolužáka. K tomu používali již připravené geometrické tvary, s možností menších úprav nůžkami. Tento úkol byl zaměřen na hru s tvarem a na využití víceméně omezených možností geometrických tvarů. Do úkolu se všichni opět vrhli s velkou chutí a hravostí. Vznikla galerie vydařených portrétů, jejichž autoři své modely pochopitelně často raději utajili. Několik autorů odhalilo portrétovaný model. Na obrázku č. 46 jej poznáme podle nejcharakterističtějšího znaku, kterým jsou hranaté brýle. Ostatní portréty se však mnohem více podobají samotným autorům. Všechny portréty jsou krásně pestrobarevné, což možná není typicky kubistické. Proto bych asi příště tvorbu v používání barev trochu omezila.

obr. č. 46 Portréty studentů v dílně kubisty

obr. č. 47 J. Čapek, Detektiv

„Umělec si nemůže práci naplánovat, nýbrž ji musí nechat růst.“

„Ve snech prožíváme často zvláštní pocit, že se lidé a předměty prolínají a vyměňují si místa. Naše kočka může být současně naší tetou a zahrada Afrikou.“⁹

Surrealismus (čti sirealismus = nadskutečno) se vydává na cestu realitou nespoutané imaginace. Vytváří obrazy a sochy, které se nepodobají ničemu, co známe. Hnutí surrealismu vyvolal po roce 1920 francouzský básník André Breton a dal mu program v několika manifestech. Program surrealismu vyjadřoval touhu mnoha mladých umělců tvořit cosi reálnějšího než realita sama.

Znaky surrealismu - surrealisté realitu nekopírují, ale vytváří realitu novou, podobně jako se to děje ve snech bez logických souvislostí. Výsledek může připadat nesmyslný. Surrealisté ve své malbě často využívali tradiční **akademicky vyškolenou techniku** hladké malby. Vytvářejí také **koláže** a **asambláže** z různorodých prvků. Nejvíce v tomto novém žánru vynikli Španěl **Salvador Dali** a Němec **Max Ernst**. Někteří v obrazech spojují dohromady vzájemně nesouvisející, překvapivé úseky reálného světa, namalované se všemi detaily. Surrealisté se **pokoušejí napodobit podivné zmatení našeho snového života**, a tak je často do reality obrazu přenášena i násilná snová skutečnost.

Projevy v českém výtvarném umění – mladá česká generace objevuje surrealismus až na počátku 30. let. Specificky českou podobu získal v hnutí **Arteficialismu J. Štýrského** a malířky **Toyen**. V galerii je surrealismus ještě zastoupen díly **A. Wachsmána, J. Šímy, F. Janouška a F. Muziky**.

⁹ GOMRICH, E. *Příběh umění*. 1. vyd. Praha: Odeon 1992 [s. 593]

Otázky a úkoly

1. Vyhledejte v expozici následující obrazy Z Oidipova cyklu, Milenci – F. Janoušek, Popelec a poznamenejte si roky jejich vzniku.

2. V čem jsou si obrazy podobné ?

„Nelogické poskládání objektů a malířská technika starých mistrů.“

3. a) Zkuste vymyslet krátký příběh k obrazu Z Oidipova cyklu

„Kostky jsou vrženy drahá matko. Antické božstvo na tebe seslalo pohromu. Podívej se do zrcadla a objev v sobě druhé „já“. Já odcházím a naléhám na obrat v tobě.“

b) Víte, kdo byl Oidipus z antických bájí ?

c) Najdete v obrazu antický symbol ?

4. Prohlédněte si obraz Milenci od F. Janouška

Jak na vás obraz působí ? Zapište slova, která vás u obrazu napadají.

„Nevyrovnaně, zmateně, rozevlátě jako láska, tanec ve větru.“

5. a) Zkuste najít vysvětlení k obrazu Popelec, pátrejte po souvislostech v době, ve které vznikl.¹⁰

„Lidé – základ společnosti, stojí na nich celý svět a vše záleží na nás“, „Jeho otec chtěl, aby byl zedníkem. To mu nevyšlo, proto autor dal do obrazu zeď...“, „Republika je vyčerpaná po válce, člověk je jako torzo, ztratil své blízké, ale v dáli je snad naděje..“

b) V obraze se objevuje torzo, co je to ?

Výtvarný úkol

Poučení surrealistickými metodami tvořte s využitím náhodného spojování vzájemně nesouvisejících prvků černobílých reprodukcí. Ve skupinách vytvořte surrealistickou koláž, v níž by se objevila lidská postava. Příběh koláže dotvořte uhlem nebo barevně pastely.

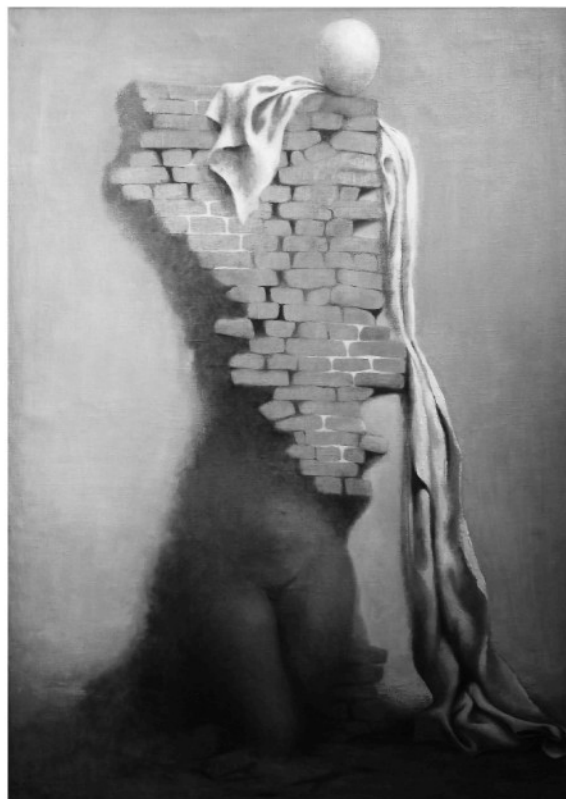
Technika: dokreslovaná koláž

Pomůcky: čtvrtky různých větších formátů, černobílé okopírované fotografie různých motivů, lepidlo, uhly, pastely

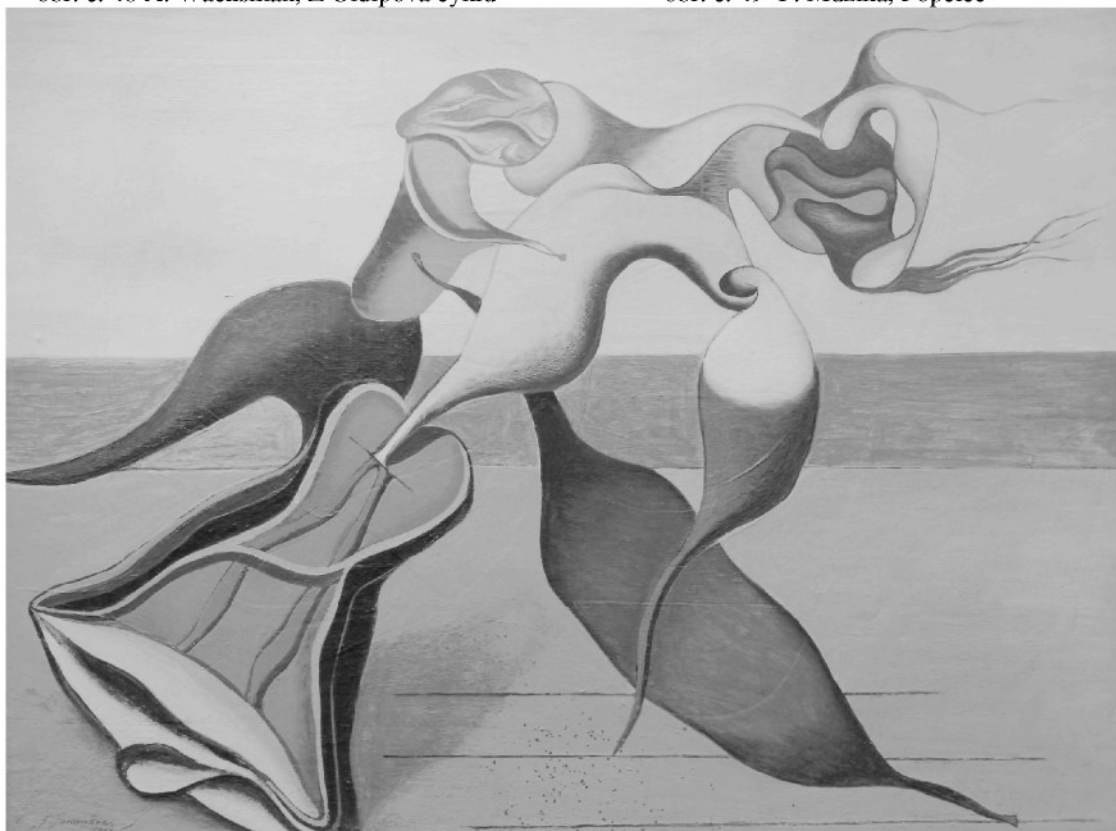
¹⁰ r. 1945 konec 2. světové války

obr. č. 48 A. Wachsmann, Z Oidipova cyklu

obr. č. 49 F. Muzika, Popelec

obr. č. 50 F. Janoušek, Milenci

Zhodnocení dílny surrealisty

Pro dílnu surrealisty jsme zvolili techniku dokreslované surrealistické koláže. Studenti tentokrát tvořili ve čtyřech skupinách a měli při tvoření do obrazu zakomponovat náhodně vybrané motivy z černobílých reprodukcí. Námět lidské postavy se opět měl ve výsledku objevit, ale nemusel být dominantní. Studenti tento úkol pojali velmi různorodě, jednak jako postavu sestavenou z použitých motivů, dále jako postavu ozvláštněnou nějakým nezvyklým prvkem, a také jako figurální prvek zapojený do pozadí nějakého zvláštního příběhu. Vzniklá díla mohla mít mnoho interpretací, a proto jsme se zajímali o vysvětlení alespoň jejich tvůrců. Studenti měli ke každému motivu v obrazu nějaké překvapivé vysvětlení a ke každému dílu zvláštní příběh.

obr. č. 50 a 51 Skupinová práce studentů v dílně surrealisty 1.

obr. č. 52

obr. č. 53

„Obraz je jakousi citlivou plochou, přes kterou se přehnala událost a pokračující v procesu pohybu zanechala za sebou předmětnou zprávu o své existenci v soustavě stop a otisků.“ Mikuláš Medek

Rokem 1948 se Československo zařadilo do východního bloku socialistických států a tím se ztratily i kontakty s nejnovějšími tendencemi západoevropského umění, které bylo navíc totalitním režimem odsouzeno. Konec 50. let přinesl částečné uvolnění a čeští umělci se snažili srovnat krok se světovým vývojem tím, že zahájili mohutnou vlnu **informelu - abstraktní strukturální malby**. Hnutí informelu bylo mezinárodní. Nejmladší a nejoriginálnější z průkopníků českého informelu byl **Mikuláš Medek** (vnuk Antonína Slavíčka – impresionismus a žák Františka Muziky – surrealismus), který vycházel ze surrealismu, začínal s tématem lidské postavy a na přelomu 50. – 60. let dospěl k abstraktní informální malbě. Dokázal velice jemně pracovat s tóny jedné barvy, osobitých struktur rozpraskané barevné hmoty dosahoval vrstvením barev odlišného chemického složení, které zahříváním různě praskaly. Postavy M. Medka se proměňují v plošný znak nebo symbol tvořený barevnou hmotou.

Nová figurace nebo také nový realismus je mezinárodním hnutím, které nastupuje do českého umění rokem 1965 a po mnoha letech zahlcených neosobním abstraktním poválečným uměním se opět navrácí k zájmu o člověka, lidské pocity a stavy. Přináší nový humanismus, ale na rozdíl od antického či renesančního humanismu, který staví na odiv dokonalou ideální krásu, ukazuje krutou pravdu o člověku, znázorňuje problémy lidské existence. Tento **návrat k zobrazení člověka je spojen s nemilosrdnou** tvarovou a barevnou **deformací**, která odhaluje vnitřní realitu člověka druhé poloviny 20. století a často bývá výrazem pocitu strachu. Zdá se, jako by umělci chtěli deformací lidské postavě ublížit, ale možná jen chtějí upozornit na realitu, které jen obtížně čelíme. Někteří představitelé nové figurace vyšli z informální malby. Umělci často zpracovávají cizí předlohy a používají více motivů v jednom obraze. Využívají fotografie, tištěné reprodukce, techniky montáže, asambláže, serigrafie. Jejich díla se vyznačují ztvárněním člověka, který však někdy není fyzicky přítomen, vypovídá o něm jeho stopa.

Otázky a úkoly

1. Vyhledejte dvě díla: Nadměrná mladá dáma od Mikuláše Medka a Záda od Rostislava Zárybnického, kterého zařazujeme do nové figurace a poznamenejte si roky vzniku.

2. Oba obrazy porovnejte, mají něco společného ?

„Povrch obrazu je různorodý.“

3. Zkuste si pohrát se svou fantazií a vymyslete pro obraz M. Medka jiný název.

„Pytlík od brambůrek“, „Flek“, „Kredenc“

4. Vzpomeňte si, co víte o roce, ve kterém R. Zárybnický namaloval Záda. Našli byste vysvětlení ke vzniku obrazu s použitím informací, které o této době znáte ? ¹¹

„Žena se otočila zády, protože se už dál nechtěla dívat.“

6. Vyhledejte objekt od Karla Nepraše Hra a popište z čeho všeho je postava sestavena ?

Výtvarný úkol na výběr

1. Postava od Rostislava Zárybnického se k nám obrátila zády, zkuste si ji představit, jak by mohla vypadat zepředu a namalujte ji.

Technika: kresba nebo malba libovolnými prostředky, pastelem či uhlím na libovolný formát

2. Namalujte nadměrné mladé dámě přítele. Technika: kresba nebo malba libovolnými prostředky, pastelem či uhlím na libovolný formát

3. Nechte se inspirovat sochou od Karla Nepraše a vytvořte postavu z plechovek a dostupných materiálů. Technika: skládání postavy v ploše z dostupných materiálů

Pomůcky: čtvrtky A3, A4, pastely, uhly, plechovky

¹¹ Počínaje 21. srpnem 1968 okupace tehdejšího Československa sovětskými vojsky, ke stejnému datu se R. Zárybnický stěhoval se svou ženou z Prahy do Liberce a cestou se setkal se sovětskými tanky.

Zhodnocení dílny informelu a nové figurace

Možností volby jsem se v této dílně snažila zohlednit konečnou fázi programu. Studenti měli na výběr ze třech úkolů a podle své chuti se tak mohli věnovat úkolu, který jim byl nejbližší. Na výběr byla i výtvarná technika a formát. Ukázalo se, že nejnáročnější byl **první úkol**, představit si a zobrazit postavu z obrazu Záda zepředu. K tomuto úkolu se odvážily pouze dvě studentky. Jak můžeme vidět na obr. č. 56 byl to úkol náročný nejen na představivost, ale i na anatomické znalosti a navíc vyžadoval dostatek soustředění. Studentka si zvolila techniku kresby uhlem na formát papíru A4. Zachytila ženu, která jakoby únavou usínala. **Druhý úkol**, který spočíval v zobrazení přítele Nadměrné mladé dámy z obrazu od Mikuláše Medka, si zvolila většina studentů.

Výsledná díla v obou případech vyznívala v porovnání s dosavadní tvorbou studentů poněkud rozpačitě. Autoři si volili malé formáty a kreslili pastelkami, v jejich práci se začala se projevovat celková únava po pilné téměř pětihodinové práci a nechuť pouštět se do náročnější práce. Z výsledné tvorby na obrázcích č. 59 a 60 můžeme vyčíst, že u zobrazených protějšků Medkovy Dámy, se studenti snažili pastelkou napodobit autorův informelní rukopis. Pravděpodobně by bylo lépe zvolit pro tento úkol jinou techniku, která by dokázala lépe vystihnout práci s povrchem a zvolit větší formát. **Třetí** odpočinkovou a hravou variantu úkolu ukazuje obrázek č. 54, který byl inspirován sochou od Karla Nepraše. Tohoto úkolu se poměrně zdařile ujali dva studenti.

Myslím si, že při zvažování závěrečných úkolů jsme trochu podcenili náročnost některých zadání. Poslední fáze programu mi ukázala, že by bývalo vhodnější, aby měla více odpočinkovou podobu.

obr. č. 54 Práce studentky, Žena, úkol č. 3

obr. č. 55 K. Nepraš, Hra

obr. č. 56 Práce studentky, Žena, úkol č. 1

obr. č. 57 R. Zárybnický, Záda

obr. č. 58 M. Medek, Nadměrná mladá dáma

obr. č. 60

obr. č. 59

4.4 Zhodnocení projektu Figura ve výtvarném umění po realizaci

Skupina, se kterou jsem projekt realizovala, byla mimořádně vnímavá a otevřená, všechny mé obavy padly už při úvodních činnostech. V liberecké galerii jsme s **dramatizací obrazů** dosud neměli žádnou zkušenost. Podobné „oživování“ obrazů přitom není, podle informací z literatury, v galerijní praxi animačních programů neznámé.¹² Děti například předvádějí postoje či gesta jednotlivých postav, naznačují jejich pohyb nebo chování, zkoušejí tzv. živé plastiky ze svých vlastních těl. V nových rolích se mohou lépe přiblížit obsahovému či kompozičnímu poselství vystavených exponátů. Děti se tak dostávají do velmi těsného kontaktu s výtvarným dílem, procvičují si svou schopnost číst jeho sdělení a hledají k němu vlastní postoj. Figurální téma projektu k této zkušenosti vybízelo a živě gestikulující postavy z obrazů v expozici nizozemského malířství se k této práci ukázaly jako stvořené. Studenti se seznámili s příběhem obrazu a otázky směřující k pozorování díla je navedly k tomu, že přirozeně přijali role postav, které je oslovily a závěrečným divadlem celá práce logicky vyústila. Tento program nám ukázal, že i s obrazy starých mistrů může být zábava. A zábava může být prostředkem k poučení.

Vzhledem k věkovému složení skupiny 15 až 16 let jsme v průběhu projektu počítali s **větším podílem teoretických poznatků**. Určitý podíl teorie jsem soustředila do pracovních listů. Obě části projektu obsahovaly krátké teoretické výklady. V expozici moderního umění se výkladů ujala galerijní pedagožka. Vybrat z velkého rozsahu informací o výtvarném dění konce 19. století a téměř celého 20. století, bylo náročným úkolem. Bylo třeba říci zajímavě několika slovy opravdu to podstatné, zároveň posluchačům něčím blízké a přitom důležité pro další práci. Jako lektorka většinou nevím dopředu o informovanosti účastníků programu (o výtvarném dění, historii, jejich zájmech či aktuálně probíraných tématech ve škole), vůbec nic nebo velmi málo.

¹² HORÁČEK, R. *Galerijní animace a zprostředkování umění*. Brno: Cerm, s. r. o., 1998 [s. 83]

Proto většinou při výkladu používám již zmíněnou **metodu rozhovoru**, kterým oživuji aktivitu, získávám o charakteru skupiny přehled, a zároveň se snažím navázat na znalosti, které již děti mají. Možná by bylo vhodné předem konzultovat obsah programu s učitelkou a upravit jej, nebo zcela přenechat úvodní teoretické vstupy její aktivitě.

Teoretické úvody obohatily a doplnily informace z textů v pracovních listech. **Pracovní listy** byly v projektu další novinkou, protože v běžné praxi doprovodných programů ani při prohlídkách ve stálé expozici nebyly dosud žádné k dispozici, pravděpodobně právě z důvodu jejich náročnosti. Při jejich vytváření jsem se inspirovala dostupným materiálem.¹³ Navíc jsem vycházela ze své dosavadní praxe při vedení doprovodných programů. Stalo se mi, že v jejich průběhu měly uvědomilejší učitelky potřebu přispět vlastním vstupem do procesu a *systematizovat nabyté poznatky*. Při výtvarném tvoření si pak provizorně vytvořily k výstavě materiál s otázkami, na které žáci ve zbylém čase odpovídali. Pracovní listy vytvořené k našemu projektu paní učitelka velmi ocenila a v závěru si je od studentů vybrala s tím, že s nimi budou ve škole ještě dál pracovat. Výhodou pracovních listů je, že práce a *zážitky účastníků programu jsou fixovány písemnou formou*, což je důležité pro jejich motivaci. Studenti zároveň přistupují k práci mnohem zodpovědněji, každý má možnost se svými myšlenkami a názory podílet. Tímto způsobem jsme i my získali *zpětnou vazbu* o nevýtvarné práci žáků. Pracovní listy jsou na vyžádání k dispozici učitelkám z 2. stupně ZŠ a po menších úpravách jsou vhodné i pro 1. stupeň. Bylo by vhodnější, aby menší děti otázky řešily společně s učitelkou, nebo lektorkou. Děti 2. stupně by mohly pracovat samostatně za předpokladu, že by každá dílčí práce byla uzavřena společnou kontrolou a diskusí nad řešenými otázkami. Pracovní listy jsou koncipovány tak, aby si s nimi paní učitelky poradily i bez lektorky. Dá se předpokládat, že podoba a obsah těchto materiálů nejsou konečné, a že by se v průběhu konkrétní práce s dětmi měnily a obohacovaly podle potřeby.

¹³ ROTHOVÁ, L. *Přistupte blíže aneb Nebojte se moderního umění*. Galerie umění Karlovy Vary 2002

Jednou z nevýhod těchto materiálů je, že obsahují úkoly a otázky, které se vztahují vždy k vybraným dílům sbírky stálé expozice a ta má, podle současných plánů Oblastní galerie, procházet do budoucna mnohem častějšími proměnami než doteď bývalo zvykem. S tímto problémem jsme se setkali už při realizaci programu, kdy byl obraz od Rostislava Zárybnického zaměněn za jiný. Nakonec jsme jej v programu přece jen měli. Jinou nevýhodou je, že příprava pracovních listů je časově náročná, a pokud by byly vytištěny v graficky přitažlivější úpravě, tak i finančně náročná.

Výtvarné úkoly v expozici moderního umění jsme vymýšleli s ohledem na dostupný materiál a výtvarné prostředky. Při plánování byl důležitý fakt, že výtvarné tvoření proběhne v prostorách expozice přímo před originály vystavených děl. Tomuto faktu jsme podřídili především použité výtvarné techniky, brali jsme ohled na následný úklid a zpřístupnění prostor expozice dalším návštěvníkům v průběhu projektu. Vycházela jsem z předpokladu, aby výtvarné úkoly byly technicky zvládnutelné všemi, nenáročné na speciální dovednosti a přitom zajistily programu určitou pestrost.

Realizace projektu si vyžádala více času, než jsme původně předpokládali. Při zvažování projektu jsme vycházeli z tradice doprovodných programů, při nichž jsem často vnímala stres z nedostatku času. Tři hodiny se zdály být optimální. Nakonec program přirozeně plynul a studenti dostali tolik času, kolik potřebovali. Užívala jsem si časový luxus pěti hodin. Jsem přesvědčena, že pro záměry projektu byl tento čas přínosný. Pět hodin strávených v galerii téměř bez přestávky uběhlo rychle, a bylo naplněno činností, zábavou, společnými zážitky a novými zkušenostmi. Uvědomila jsem si, že **dostatek času je pro vstřebání prožitku z tvorby zásadním hlediskem.**

Zcela nově jsme si v prostorách galerie vyzkoušeli dramatizaci obrazů, výtvarnou tvorbu přímo před vystavenými originály děl ve stálé expozici a práci s pracovními listy. Celkově jsem se přesvědčila, že je velmi důležité, zvažovat při promýšlení koncepce programu i jeho **rytmus**. Střídat náročnější úseky s odpočinkovými, **důkladně vyhodnotit i náročnost jednotlivých úkolů a nejobtížnější zařadit do první poloviny.**

Závěr

Zpětně jsem se ohlédla na své cestě galerijní lektorky, zaznamenala zkušenosti a zrealizovala vlastní projekt. Přitom se mi na některé momenty v mé dosavadní práci naskytl nový úhel pohledu. O některé postřehy bych se ráda se čtenářem podělila právě závěrem.

Při práci s dětmi existují okamžiky, na které není možné se nijak připravit a dospělý musí být k těmto okamžikům mimořádně citlivý a umět improvizovat. Někdy pomáhá zkušenost. Zkušenost mi ukázala, že na vymýšlení a realizaci programu **neexistuje univerzální recept**, který by zaručil, že programové menu zachutná každému. Čím přesněji dopředu známe charakteristiku skupiny, která se programu zúčastní, tím lépe umíme vdechnout programu přitažlivost. Program je sice v hrubých obrysech načrtnut, ale s příchozí skupinou nově vzniká. **Každá skupina má neopakovatelnou atmosféru a je důležité její jedinečnost v přítomných okamžicích respektovat.** Upřímně přiznávám, že někdy mi v realitě doprovodných programů zásoby citlivosti docházely. Zvláště v úvodech programů, s většími skupinami nad dvacet žáků a ve dnech, kdy následovalo více bloků za sebou.

Výtvarné činnosti jsou činnosti nejpřitažlivější a děti do nich soustředí své osobní nasazení a zodpovědnost. Zvláště menší děti bývají přirozeně kreativní a od začátku programu se nemohou dočkat až budou samy tvořit. Dlouhé povídání je nejen unavuje, ale i odrazuje. Při tvorbě chtějí některé děti jakési potvrzení toho, co dělají. Jakoby výtvar, který se líbí dospělému, byl správný. Vycházím z přesvědčení, že **při tvorbě je důležitější její průběh než výsledek.** Proto jsem děti vedla k tomu, aby tvořily nejlépe tak, aby byly samy s výsledkem spokojené. Některé to neuměly, své dílo nedokázaly docenit a zavrhovaly jej. Takové bylo třeba povzbudit. Osvědčila se mi závěrečná konfrontace se zážitky a výsledky tvorby. Zavržená díla se najednou dočkala ocenění ze strany spolužáků a našla si své příznivce nejen u dospělého. Myslím si, že dospělý by do tvořivých aktivit dětí měl zasahovat minimálně, měl by děti navést, být jim průvodcem, pomocníkem a nositelem celkové tvůrčí atmosféry. **Závěrečné hodnocení** sice nebývá pravidelnou součástí doprovodných programů, ale je nezastupitelné. S dětmi si o tvorbě a jejím průběhu povídáme podobně jako při prohlídce výstavy. Co si vybavuji, většina dětí s komentářem ke svému dílku nemá

problém. Naopak když tato část v programu chyběla, cítila jsem, že mnohé ještě mělo být řečeno a nebylo. Hodnocení jsem se snažila vést v pozitivním duchu, srovnávala jsem, vyjadřovala se k průběhu a snažila se být objektivní. Pokud jsem děti seznámila se záměrem úkolu už při zadání, při hodnocení jsem se soustředila na díla, kde se záměr podařilo docílit. Přesvědčila jsem se, že když jsem si sama předem vyzkoušela úkoly, které měly podstoupit děti, mnohem lépe jsem pak rozuměla jejich nesnázím a dokázala odhadnout možná úskalí a problémy. Z tohoto důvodu jsem při zasvěcování některých skupin do úkolů začala také používat **ukázky**. Prostor dílny se při po programech přirozeně zaplňuje dětskými pracemi, některé další děti však mají blízko ke kopírování nápadu.

Při programech jsem přirozeně jednotlivé skupiny porovnávala a postupně si tak vytvářela schopnost odhadnout budoucí dění a přizpůsobit se okamžiku. Všimla jsem si jedné zvláštní věci. Skupiny, které na mne působily v porovnání s ostatními neklidně až rušivě, byly výrazně tvořivější a měly častěji odvahu pouštět se i do nevyzkoušeného tvůrčího terénu. Naopak **plaché a tiché skupiny, bývaly často nesmělé také při tvorbě**. Nebylo to sice pravidlem, ale mnohokrát se mi tento dojem potvrdil. V jejich přístupu byl také znát **přístup doprovázejícího učitele, dosavadní výtvarné vedení a zkušenosti dětí**. Například schopnosti dětí při týmové práci, odvaha k nevyzkoušeným postupům atd. Také jsem si všimla, že děti byly mnohem odvážnější, pokud se účastnily už nějakého předchozího galerijního programu.

To, jak obraz, sochu nebo instalaci vidíme, záleží na našich osobních zkušenostech, na době ve které žijeme i na tom, co očekáváme. Vidění prochází proměnami. Každý, dospělý i dítě, má touhu po srozumitelných informacích. Potřebujeme vysvětlení, proč věci vznikají. U moderního a současného umění ale neexistují správné odpovědi. Právě děti na 1. stupni přistupují k vystaveným dílům velmi svobodně a bez ostychu. Nebojí se jednoduše zeptat: „Co to je“ nebo „Proč to vzniklo“. Může se stát, že na tuto jednoduchou otázku dospělý nezná jednoduchou a správnou odpověď. V takových chvílích můžeme vytvořené dílo brát jako výzvu k zamyšlení a k diskusi. A někdy to jsou právě děti, které to se svou upřímností umějí často lépe než dospělý.

Použité zdroje

BENDA, V. *Podoby skrytosti*. Liberec: Oblastní galerie v Liberci 2008.

BLÁHA, J., SLAVÍK, J. *Průvodce výtvarným uměním V*. 1. vyd. Olomouc: Práce s.r.o. 1997.

BRABCOVÁ, A. *Brána muzea otevřená*. Náchod: JUKO 2003.

GOMBRICH, E. H. *Příběh umění*. 1. vyd. Praha: Odeon 1992.

HOLÝ, P. *Rostislav Zárybnický; Zjevování malby*. Liberec: Oblastní galerie v Liberci 2006.

HORÁČEK, R. *Galerijní animace a zprostředkování umění*. Brno: Cerm, s. r. o., 1998.

HORÁČEK, R. *Galerijní pedagogové, klíčníci v říši krásy*.

Dostupný z www: <<http://www.literarky.cz/?p=clanek&id=2217>>

JOHANNSEN, H. Rolf. *Slavné obrazy*. 1. vyd. Praha: Slováry 2004.

JOHNSON, P. *Dějiny umění: Nový pohled*. Praha: Academia 2006.

OCHRYMČUK, L. *Nápady pro malé výtvarníky*. 1. vyd. Praha: SPN 1971.

ROTHOVÁ, L. *Přistupte blíže aneb Nebojte se moderního umění*. Galerie umění Karlovy Vary 2002.

SEIFERTO VÁ, H. *Nizozemské malířství 16. – 18. století*. Liberec: Oblastní galerie v Liberci, 1995.

ŠKACHOVÁ, P. *Tabulky návštěvnosti 2004 – 2008, Doprovodné programy OGL*. Liberec: Oblastní galerie v Liberci, 2008

ZHOŘ, I. *Klíče k sochám*. 1. vyd. Praha: Albatros 1998.